

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Turğut ORMAN

**2000-2010 DÖNEMİNDE TÜTÜNE YÖNELİK UYGULAMALARIN
ADİYAMAN TÜTÜN ÜRETİCİSİ AİLELERE YANSIMASI**

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ADANA, 2011

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**2000-2010 DÖNEMİNDE TÜTÜNE YÖNELİK UYGULAMALARIN ADIYAMAN
TÜTÜN ÜRETİCİSİ AİLELERE YANSIMASI**

Turğut ORMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

Bu Tez / /2011 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından
Oybirliği/Oyçokluğu ile Kabul Edilmiştir.

.....
Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
DANIŞMAN

.....
Prof. Dr. M. Necat ÖREN
ÜYE

.....
Doç. Dr. M. Bülent TORUN
ÜYE

Bu Tez Enstitümüz Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında hazırlanmıştır.
Kod No:

Prof. Dr. İlhami YEĞİNGİL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZ

YÜKSEK LİSAN TEZİ

**2000-2010 DÖNEMİNDE TÜTÜNE YÖNELİK UYGULAMALARIN
ADİYAMAN TÜTÜN ÜRETİCİSİ AİLELERE YANSIMASI**

Turğut ORMAN

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Danışman : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Yıl : 2011 , Sayfa : 81
Juri Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL
Prof. Dr. M. Necat ÖREN
Doç. Dr. M. Bülent TORUN

Bu çalışmada dünya tütün pazarı ve Türkiye'nin bu pazardaki yeri, üretici ve tüketici ülkelerin tütün ve mamüllerine yönelik politikaları incelendikten sonra geçmişten bugüne, özellikle 2000 sonrası uygulanan politikalar ile Adıyaman tütün üretiminde ve üreticisinin ekonomik yapısında meydana gelen değişimler incelenmiştir.

Çalışmada konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yayınlar, TEKEL , Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tütün Üreticileri Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası, TÜİK, DPT, Dünya Bankası, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, FAO, USDA vb. kurumlardan elde edilen verilere ek olarak Adıyamanda ağırlıklı olarak tütün üretimi ile uğraşmış ve halen uğraşan üreticiler ile yapılmış anket sonuçları kullanılarak yorumlar ve tespitler yapılmıştır.

Araştırma sonucunda özelleştirme ve tütün kanununda yapılan değişikliklerle TEKEL'in pazar payını büyük oranda kaybettiği, buna paralel olarak Türkiye genelinde % 70 Adıyaman ilinde ise % 85 oranında tütün ekicilerinin üretimden çekildikleri belirlenmiştir. Yoğun emek ve işgücü gerektiren tütün üretiminden üreticilerin çekilmesiyle alternatif bir üretim modeli geliştiremedikleri ve nihayetinde kırsal alanlardan şehirlere bir göç dalgasının başladığı ve atıl bir iş gücünün ortaya çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Tütün, Tütün Politikaları, Tütün Üreticileri, Adıyaman

ABSTRACT

MSc THESIS

THE EFFECTS OF POLICIES IMPLEMENTED BETWEEN 2000 AND 2010 PERIOD TO TOBACCO FARMERS IN ADIYAMAN PROVINCE

Turgut ORMAN

**ÇUKUROVA UNIVERSITY
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS**

Supervisor : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL

Year 2011 Pages : 81

Jury : Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL

Prof. Dr. M. Necat ÖREN

Assoc. Prof. M. Bülent TORUN

In this study, the world tobacco market and Turkey's position in this sector, policies of main producer and consumer countries and changes related to economic structure of Adıyaman's tobacco farmers which are occurred after policies implemented between years of 2000 and 2010 are examined.

Datas obtained from national and international publications TEKEL, The Ministry of Agriculture and Rural Affairs, Chamber of Agricultural Engineers, Turkstat, State Planning Organization, The World Bank, Tobacco and Alcohol Market Regulatory Agency, FAO and USDA are used more often. In addition to this, comments and observations are made by datas obtained from surveys which are made with farmers mainly engaged in tobacco production.

At result of study, it is determined that after privatizaitaion and new policies of tobacco, TEKEL lost big majority of it's market share and in Turkey % 70 in Adıyaman province % 85 of tobacco farmers gave up to produce.

And also, it is seen that after tobacco production come to an end farmers who were in this sector could not create an alternative model and it is because a wave of immigration begun from rural areas to big cities.

Key Words : Tobacco, Tobacco Policies, Tobacco Producers, Adıyaman

TEŞEKKÜR

Çalıőmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen ve bana “2000-2010 döneminde tütüne yönelik uygulamaların Adıyaman tütün üreticisi ailelere yansıması” konulu yüksek lisans tezini veren yapıcı ve yönlendirici fikirleri ile bana daima yol gösteren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Haydar ŞENGÜL’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZ.....	I
ABSTRACT.....	II
TEŞEKKÜR.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	VIII
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	XII
1. GİRİŞ.....	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	5
3. MATERYAL VE METOD.....	9
3.1. Materyal.....	9
3.2. Metod.....	9
4. TÜTÜN HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	13
4.1. Tütün Bitkisinin Keşfi ve Yayılması.....	13
4.2. Türkiye’de Tütünün Tarihsel Gelişimi.....	15
4.3. Tütün Bitkisinin Genel Özellikleri.....	21
4.4. Dünyada Üretilen Başlıca Tütün Çeşitleri.....	22
4.4.1. Flue-cured Tütünler (Virginia).....	23
4.4.2. Air-cured Tütünler (Burley).....	23
4.4.3. Sun-cured Tütünler (Oriental=Şark).....	23
4.4.4. Fire-cured Tütünler.....	24
4.5 Dünya Tütün Üretimi.....	24
4.6. Dünyada Önde Gelen Tütün İthalatçısı Ülkeler.....	26
4.7. Dünyada Önde Gelen Tütün İhracatçısı Ülkeler.....	27
4.8. Dünyada Tütün Fiyatlarındaki Gelişmeler.....	28
5. AVRUPA BİRLİĞİ’NDE TÜTÜN.....	29
5.1.AB’de Tütün Üretimi.....	29
5.2. Tütün Ortak Piyasa Düzeni (TOPD).....	29
5.2.1. AB’de Tütün Prim Sistemi.....	30

5.2.2. Üretimi Yönlendirme ve Sınırlama Önlemleri.....	30
5.2.3. Topluluk Tütün Fonu ve Üretimi Dönüştürme Önlemleri.....	31
5.3. Üçüncü Ülkelerle Ticaret Rejimi	31
5.4. AB Tütün Ortak Piyasa Düzeninde Yapılan Son Değişiklikler	32
6. TÜRKİYE'DE TÜTÜN VE TÜTÜN SEKTÖRÜ	33
6.1. Türkiye'de Tütün Üretimi	33
6.2. Türkiye'de Tütün ve Tütün Ürünleri Tüketimi	37
6.3. Türkiye'de Yaprak Tütün Stoklarının Yıllar İtibariyle Değişimi.....	39
6.4. 2000 Yılı Sonrası Tütün Sektörüne Yönelik Uygulamalar ve Etkileri	41
6.5. Tütünde Sözleşmeli Üretim Uygulamaları.....	43
6.6. Alternatif Ürün Projesi	46
6.7. Tütün ile Bazı Alternatif Ürünlerin Karlılık Karşılaştırması	48
7. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	51
7.1. Adıyaman İlinin Tarihçesi	51
7.2. Adıyaman İlinin Genel Tanımı.....	51
7.2.1. Adıyaman İlinin Toprak Yapısı	52
7.2.2. Adıyaman İlinin Topoğrafyası.....	52
7.2.3. Adıyaman İlinin İklimi	53
7.2.4. Yeryüzü Şekilleri.....	53
7.2.5. Bitki Örtüsü.....	54
7.2.6. İl Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı.....	54
7.3. Adıyaman İlinde Sarmalık Kıyılmış Tütün Üretimi.....	56
7.3.1. Mevcut Durum.....	56
7.3.2. Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamullerinin Vergi Yapısı.....	60
7.4. 2000 Yılı Sonrası Tütün Üretimine Yönelik Uygulamaların Adıyaman Bölgesindeki Etkileri.....	60
7.4.1. Tarımsal Üretim Deseni Üzerindeki Etkileri.....	63
7.4.2. İstihdam Üzerindeki Etkileri.....	66
7.4.3 Nüfus ve Göç Üzerindeki Etkileri.....	67
7.4.4. Tütün Üreticilerinin Aile, Yaş ve Eğitim Durumları.....	68
7.4.5. Tütün Üreticilerinin Mesleki Deneyim ve Mülkiyet Durumları.....	69

7.4.6. Tütün İşgücüne Katılım ve Tütün Sonrası Üreticilerin Yöneldiği	
İş Kolları.....	70
8. SONUÇ VE ÖNERİLER	73
KAYNAKLAR.....	77
ÖZGEÇMİŞ	81

ÇİZELGELER DİZİNİ

SAYFA

Çizelge 1.1 Köy Bilgi Anketinin Uygulandığı Köyler.....	11
Çizelge 1.2 Üretici Anketinin Uygulandığı Köyler.....	12
Çizelge 4.1. Dünyada Önde Gelen Tütün Üreticisi Ülkelerin Üretim Miktarları ve Dünya Tütün Üretimi İçindeki Payları	25
Çizelge 4.2. AB’de Önemli Tütün Üreticisi Ülkeler Ve Üretim Miktarları	26
Çizelge 4.3. Tütün İthalatçısı Başlıca Ülkeler	27
Çizelge 4.4. Tütün İhracatçısı Başlıca Ülkeler.....	27
Çizelge 4.5. Türkiye’nin Tütün İhraç Fiyatları	28
Çizelge 6.1. Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Üretimi	35
Çizelge 6.2. Türkiye’de Tütün Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu	36
Çizelge 6.3. Yıllar İtibariyle TEKEL ve Özel Sektörün Sigara Üretimi	38
Çizelge 6.4. Türkiye Sigara Piyasasındaki Firmalar, Satış Miktarları ve Pazar Payları.....	39
Çizelge 6.5. Tütün Stoklarının Sektörler Arasındaki Dağılımı ve Yıllar İtibariye Değişimi	40
Çizelge 6.6. Tekel Tarafından İmha Edilen Tütünlerin Yıllara Göre Değişimi.....	41
Çizelge 6.7. Sözleşmeli Üretimde Uygulanan En Yüksek Fiyatlar	44
Çizelge 6.8. 2002 – 2007 Yılları Arasında Açık Artırma Yöntemi İle Alım Satım Durumu.....	46
Çizelge 6.9 AÜP kapsamında tütüne alternatif ürün yetiştiren üreticilerin sayısı ve destekleme miktarı.....	48
Çizelge 6.10 Türkiye’de Tütün, Buğday, Aspir ve Kanola Üretim Durumu.....	49
Çizelge.7.1. Adıyaman İli Tarım Arazisinin Tarla Kullanım Şekli.....	55
Çizelge.7.2. 2003-2010 Yılları Arasında Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamulü Satış Miktarları.....	57
Çizelge 7.3. 2010 Yılında Tahmini Üretici Sayısı Ve Üretim Miktarı.....	58
Çizelge 7.4. Sarmalık kıyılmış tütün mamullerinin vergi yapısı.....	61
Çizelge.7.5. Adıyaman da Tütün Bitkisinin Dönemler İtibariye Üretimi.....	62

Çizelge 7.6. Adıyaman ilinde Tekel'e Kayıtlı Tütün Üreticileri ve 2002 – 2010 Yılları Arasında Alternatif Ürün Desteğinden Yararlanan Çiftçi Sayısı.....	65
Çizelge 7.7. Köylerdeki Kiracılık – Ortakçılık Düzeyi.....	66
Çizelge 7.8. Köylerdeki Nüfus Değişimi.....	67
Çizelge 7.9. Tütün Üreticilerin Tütün Tarımı Yaptıkları Arazi Büyüklükleri.....	69
Çizelge 7.10. Tütün Üreticilerinin Yıllar İtibariyle Mesleki Deneyimleri.....	70

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA

Şekil 4.1. Dünyada Üretilen Tütün Çeşitlerinin Dağılımı.....	24
Şekil 6.1. Türkiye 'de Bölgelere Göre Tütün Üretim Alanları.....	35
Şekil 6.2. Bazı Ürünlerde Ortalama Üretici Fiyatları	49
Şekil 7.1. Adıyaman İli Arazi ve Tarım Alanları Dağılımı.....	55

SİMGELER VE KISALTMALAR

FAO	: Birlesmis Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization of the United Nations)
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
İKA	: İpekyolu Kalkınma Ajansı
JTI	: Japon Tobacco International
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
OTP	: Ortak Tarım Politikası
OPD	: Ortak Piyasa Düzeni
TAPDK	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu
TEKEL	: Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Anonim Sirketi
TMMOB	: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
USDA	: Amerika Birlesik Devletleri Tarım Bakanlığı (United States Department of Agriculture)

1. GİRİŞ

Tütünün keyif verici olarak kullanılmaya başlanmasından sonra tüketimi hızla artmış, devletler tütünden elde edecekleri geliri fark ederek tütünle ilgili düzenlemeler yapmış, tekeller kurmuş ve vergiler almışlardır. Tütün ve tütün mamullerinin üretim ve ticareti birçok ülkede uzun yıllar boyunca devlet tekeli altında yürütülmüştür. Bu ülkelerin birçoğunda sonraki dönemlerde tekeli kısmen veya tamamen kaldırılmıştır. Bugün dünyanın 128 ülkesinde değişik kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır.

Dünya tütün üretiminde 2008 yılı verilerine göre Çin % 42,1'lik üretim payı ile birinci sıradadır. Çin'i sırası ile %12,6'lık pay ile Brezilya, % 7,7'lik pay ile Hindistan ve %5,4'lük pay ile ABD izlemektedir. Türkiye ise dünya üretiminden 2008 yılı verilerine göre % 1,4'lük bir pay almaktadır.

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla Türk tütüncülüğünün kaderi de değişmeye başlamıştır. İthalat rejiminde yapılan değişiklikle pek çok yabancı menşeli tüketim maddesi iç piyasaya girmiştir. 1984 yılına kadar sadece yerli tütünden tekelle imal edilen sigaraların satışı yapılırken, 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununda yapılan değişikliklerle yabancı sigara ithalatına başlanmıştır. Bu yasayla birlikte, 1984 yılında 270 tonla başlayan yabancı sigara ithalatı, daha sonra Amerikan tipi Virginia ve Burley tütünlerinin ithalatı ile devam ederek 1986 yılında çıkan bir yasayla ülke içinde sigara imalatına dönüşmüştür. Yabancı sigara şirketlerinin Türkiye'de fabrika kurarak imalata geçmeleri ile birlikte sigarada monopol sona ermiştir.

Bu politika değişikliği, TEKEL'in tütün ithal etmek suretiyle TEKEL 2000 ve TEKEL 2001 örneğinde olduğu gibi blended sigara imalatına başlamasına kadar gitmiştir. Çokuluslu sigara şirketleri, Amerikan blended tipi sigara üretirken tütünlerini kimyasal preparatlarla terbiye ederek, tüketici için daha cazip hale getirmekte ve büyük çapta reklam kampanyaları ile girdikleri her ülkede pazar paylarını kısa zamanda artırmaktadırlar. Türkiye'de de böyle olmuş ve blended sigara satışı 1995 yılında 22 bin ton iken, 2000 yılında 35 bin tona çıkmıştır. Tekelin yerli tütünden imal ettiği sigara satışı ise ; 1995 yılında 56 bin ton

iken, 2000 yılında 42 bin tona düşmüştür. Yani ülkemizde toplam sigara satışları 5 yıl içinde % 17,4 arttığı halde yerli tütünden imal edilen sigara satışı % 25 azalmıştır. Tekelin ve yabancı sigara tekellerinin ithal tütünden imal ettikleri blended sigaraların satışı önemli artış kaydederek toplam satışın % 62'sine ulaşmıştır. 2008 yılına gelindiğinde ise, TEKEL özelleştirilerek Balıca Sigara Fabrikası dahil tüm varlığı uluslararası sigara tekeli BAT (British American Tobacco)'ya satılmıştır.

Doğal ekolojisinin meyilli kıraç ve gübrelenmeyen araziler olmasına rağmen zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Taban ve sulu araziye zaman içinde önemli ölçüde yerleşen tütün diğer tarımsal ürünler aleyhine üretim miktarını giderek artırmıştır. Biriken stoklar ürün maliyetinin artmasına sebep olduğu gibi, ürünün bakım masrafları maliyetin her geçen gün yükselmesine yol açmış ve bu sebeple tütünde sık sık imha yoluna gidilmiştir.

Geçmiş yıllarda üretim miktarlarının ihracat ve iç tüketim ihtiyaçlarının çok üzerine çıkması nedeniyle oluşan tütün stokları ve karşılanamayan stok maliyetleri, tütün politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya koymuş, bunun neticesinde de devlet destekli üretim politikalarından vazgeçilmiştir. İncelenen dönem itibariyle bakıldığında, değerlerde 2000 yılındaki hızlı bir düşüşten sonra sürekli bir düşüş trendi izlenmektedir. 2000 ve 2008 yıllarına ait tütün üretim miktarları incelendiğinde % 41 oranında bir azalma olduğu görülmektedir.

Tütün politikalarındaki değişimlerle birlikte 2000 – 2008 yılları arasında en büyük değişim üretici sayısında olmuştur. 2000 yılında 583.000 olan üretici aile sayısı 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık % 69 oranında azalarak 194.000 seviyelerine gerilemiştir. Bir aile, ortalama 4–5 kişi kabul edilirse tüm yılların genel ortalamasına göre 1,3-1,6 milyon kişinin tütün tarımıyla uğraştığı tahmin edilmektedir. Tütün üretici sayısındaki düşüğe paralel olarak üretim miktarında da önemli düşüşler gerçekleşmiştir.

Tütün ekici sayısında oluşan bu düşüşte, 2002 yılı sonrası yapılan düzenlemelerin payı büyüktür. Kimi yörelerde alternatif ürüne geçilmesi, kimi

yörelere ise ailelerin tarım sektöründen tamamen çekilmesi söz konusu olmuştur (Alicı, 2010).

Ülkemiz genelinde tütün için geçerli olan söz konusu durum genel anlamda Adıyaman için de farklılık göstermemektedir. Tütün taban fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde geniş taban arazilerde tütün tarımı yapılmaya başlanmış ve bu durum düşük kaliteli tütün stoklarının oluşmasına sebep olmuştur. 2000 yılı sonrası dönemde Tekel'in tütün alımından tamamen çekilmesiyle tütün üretimi karlı bir faaliyet olmaktan çıkmış ve köylerden şehirlere doğru bir göç dalgası başlamıştır.

Yıllarca Adıyaman ili ekonomik hayatının en önemli faaliyeti olan ve ilde bulunan diğer bütün sektörleri ayakta tutan tütün tarımının sona ermesiyle bölgede işsizlik artmış ekonomik ve sosyal hayatta büyük değişimler yaşanmıştır.

Bu çalışmada Adıyaman Bölgesinde;

- 2000 yılı itibari ile tütüne yönelik uygulanan politikalar kapsamında tütün üreticilerinin ekonomik yapılarında meydana gelen değişimler.
- Tütün üretiminin bölgede yarattığı istihdam düzeyinin yıllar itibarıyla değişimi, uygulamaların yarattığı göç etkisi ve kırsal nüfusun yapısı,
- Faaliyetin ekonomik olmaktan çıkması ile beraber bu sektördeki işgücünün durumu ve edinilen yeni iş kollarının incelenmesi amaçlanmıştır.

Ayrıca Adıyaman ili Çelikhan ilçesi ve merkez ilçenin kuzey kesimlerinde bulunan dağlık köylerde geçmişten bugüne üretilen sarmalık kıyılmış tütünün üretim potansiyeli, yarattığı istihdam ve bölge için öneminin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

İKA, (2010) TRC1 Bölgesi Bölge Planı adlı çalışmada İpekyolu Kalkınma Ajansı Adıyaman-Kilis-Gaziantep bölgesini kapsayan üç ilde tarım-sanayi-istihdam-sosyal yapı vb başlıklarda bölge durumunu ortaya koyacak kapsamlı bir çalışma yapmıştır.

Özdemir, (2010) Türkiye’de Tütün Sektörünün Tarihi ve Ekonomik Yapısı adlı çalışmasında geçmişten bugüne tütün kullanımı, devletin tütüne yönelik politikaları ve bu politikaların piyasa ve üretici kesimine yansımaları, yarattığı istihdam, katma değer ve özelleştirme sonrası üretici kesiminde ortaya çıkan sorunlar analiz edilmiştir.

Alicı, (2010) Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkileri adlı çalışmasında Türkiye’de tütün üretimi ve Tekel’in tütün piyasası üzerindeki hakimiyetine yönelik bir ön değerlendirme yapılmış ve özelleştirme sonrası Türkiye sigara ve tütün piyasası üzerinde etkili olan uluslararası şirketler ve tütün ticaretine yönelik serbest piyasa uygulamalarının üreticiler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Gül ve ark. (2009) Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları adlı çalışmalarında Tekelin tütün alım garantisini sonlandırmasının ardından uygulanan alternatif ürün projesi kapsamında tütün üreticisine önerilen ürünler arasında karlılık karşılaştırması yapmışlardır.

Aytekin, (2009) Adıyaman İlinin Kalkınmasında öncü sektörler adlı çalışmasında Adıyaman ilindeki istihdam durumunun sektörel dağılımı kırsal-kentsel nüfus ve göç , gelişmekte olan yeni iş kolları, tarım ve sanayinin ilin ekonomisine katkıları değerlendirilmiştir.

Özkul ve Sari (2008), Türkiye’de tütün sektörünün durumu, sorunları ve çözüm önerileri başlıklı çalışmalarında Dünya ve Türkiye Tütün üretimi, Tütüne yönelik uygulanan politikaların üretici ve tüketici cepesindeki etkileri detaylı olarak incelenmiştir.

Erdoğan ve Akar (2008) Yitip giden tütün ve özelleşen Tekel başlıklı çalışmalarında tütün ve Tekel'in tarihçesine, özelleştirmenin üretici kesimi üzerinde yarattığı etkilere detaylı olarak değinilmiştir.

DPT (2007 – 2013) Dokuzuncu Kalkınma Planı, İçki, tütün ve tütün ürünleri sanayii özel ihtisas komisyonu tarafından hazırlanan tütün ve tütün ürünleri sanayii ön raporunda Türkiye'de ve Dünya'da tütün ticareti, sektörün Türkiye'de ki sınırları ve sorunları, sorunlar karşısındaki çözüm önerilerin, Türkiye'de tütün üretim alanlarının daralması ile ortaya çıkan atıl işgücüne değinilmiş ve belirtilen başlıkları içeren bir çalışma raporu hazırlanmıştır.

Özavcı (2007) Cumhuriyet'ten günümüze Türkiye tütün ekonomisi ve politikaları : AB ülkeleri ile bir karşılaştırma başlıklı çalışmasında 1920'lerden günümüze tütün'ün Türkiye ekonomisindeki yeri , yarattığı katma değer, sağladığı istihdam ve uygulanan politikalar AB ülkeleri ile karşılaştırılarak durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

SGB (2006) Tarım Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından hazırlanan Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporunda AB'de tütün ve OTP (Ortak Piyasa Düzeni) ile uygulamalara değinilmesi yanında Türkiye'nin tütün ticareti, Dünya üretimindeki yeri ve tütüne yönelik uygulanan politikaların yansıttığı sonuçlara değinilmiştir.

Tatar (2006) Türkiye'de İstihdam – İssizlik Ve Çözüm Önerileri: Adıyaman İli Örneği adlı çalışmasında Türkiye'nin genel anlamda işsizlik ve istihdam durumuna yönelik bir değerlendirme yapılmış ve bu kapsamda Adıyaman ilindeki mevcut durumun belirlenmiş ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Ataseven (2005) AB ve Türkiye'de tütüne yönelik politikalar adlı çalışmasında Türkiye'de ve AB ülkelerinde tütüne ve tütün üreticisine yönelik politikalar karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

Ersan (2004) İstanbul ticaret odası tarafından yapılan Tütün sektör profili adlı çalışmada dünya tütün üretimi ve ticareti , ithalat ve ihracat değerleri, ülkeler bazında tütün çeşitleri ve gümrük uygulamalarına değinilmiştir.

Doğan (2004) Türkiye'de Yeni Tütün Yasasının Tütün Üretimi ve Üreticileri Üzerine Etkileri, Alternatif Ürün Olanaklarının Belirlenmesi, Adıyaman İli Örneği

adlı çalışmasında 2002 yılında çıkan 4733 sayılı tütün kanununun tütün üreticilerine yansımalarının yanında tütün üreticilerine yönelik uygulamaya kanulan alternatif ürün projesini değerlendirmiştir.

Adıyaman Tarım Master Planı (2004) Adıyaman İl Tarım Müdürlüğü tarafından hazırlanan çalışmada Adıyaman İlinin tarımsal üretim deseni, kullanılan üretim teknikleri, bölgenin coğrafi yapısı, tarımsal nüfus, mevcut potansiyel ve geleceğe yönelik planların bulunduğu kapsamlı bir çalışma hazırlanmıştır.

Akduran (2004) Ekonomi Politikalarında Kadın ve Özelleştirmenin Kadın Çalışanlara Etkisi, Tekel Tütün İşletmeleri Örneği adlı çalışmasında Tekel tütün işletmelerinde çalışan kadınların çalışma koşulları ve özelleştirme sonrası kadınların sosyal ve ekonomik durumlarında ortaya çıkan problemleri analiz etmiştir.

FAO (2003) Projections of tobacco production, consumption and trade to the year 2010 (2010 yılına dair tütün ticareti, üretimi ve tüketimine dair öngörüler) başlıklı çalışmalarında tütün üretim ve tüketim düzeyindeki değişimler ve tütün üretim ve tüketiminin bölgeler ve ülkeler düzeyindeki değişmelere yönelik öngörülerde bulunulmuştur.

Gülpınar (2003) AB - Türkiye tütün sektörü politikaları başlıklı çalışmasında tütüne yönelik yasalar ve yönetmelikler, uygulamaların üretim , tüketim ve dış ticareti üzerinde yarattığı etki detaylı olarak ele alınmıştır.

Kabakçı (1999) Yenice ve Çevresinde Tütüncülük adlı çalışmasında tütün üretim teknikleri, üretim üzerinde etkili olan faktörler ve araştırma bölgesinde yarattığı istihdam durumuna yönelik bir değerlendirme.

3. MATERYAL VE METOD

3.1. Materyal

Çalışmanın materyalini konuya ilişkin ulusal ve uluslararası yayınlar, TEKEL, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tütün Üreticileri Birliği, Ziraat Mühendisleri Odası, TÜİK, DPT, Dünya Bankası, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, FAO vb. kurumlardan elde edilen veriler, konu hakkında yapılmış akademik çalışmalar, geçmişten bugüne yürürlükte olan ve olmayan kanun, yönetmelik, genelge ve tüzükler, AB Ortak Tarım Politikası ve Tütün Ortak Piyasa düzeni uygulamalarından elde edilen verilere ek olarak, araştırma alanında tütün yetiştiriciliği yapmış ve halen yapan üreticiler ile tekel tütün alım garantisinin son bulmasıyla köylerinde meydana gelen sosyal ve ekonomik değişimlere konu olabilecek veriler elde etmek adına yüz yüze yapılan anketler oluşturmaktadır.

3.2. Metod

Çalışmada ilk olarak konu ile ilgili yapılmış çalışmalar, makaleler, kamu kurum ve kuruluşlarının yanında sektörle ilgisi olan sivil toplum kuruluşlarının yayınlamış olduğu raporlar incelenmiş ve çalışmada kullanılması muhtemel olan verilerin neler olabileceği saptanmıştır. İkinci aşamada ilgili kurum ve kuruluşların yanında yapılmış çalışmalardan veriler toplanmıştır.

Dünya tütün pazarı ve Türkiye'nin bu pazardaki yeri elde edilen verilerin karşılaştırılması yoluyla ortaya konulmuş ve yorumlanmıştır. Üretici ve tüketici ülkelerin tütün ve mamullerine yönelik politikaları incelenmiş, AB tütün üretimi ve ticaret rejimi kapsamlı olarak ele alınmış, Türkiye-AB tütün politikalarında ve uygulamalarındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

Geçmişten bu güne özellikle 2000 sonrası uygulanan politikalar ile Adıyaman tütün üretiminde ve üreticisinin ekonomik yapısında meydana gelen değişimler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

TEKEL'in özelleştirilmesiyle uygulanması öngörülen ve uygulanan alternatif ürün projelerine yönelik sorunlar, kısıtlar ve öngörüler tartışılmış ve konu ile ilgili olarak sonuç ve öneriler oluşturulmuştur.

Araştırma sahası ile ilgili olarak çalışmaya veri sağlamak amacıyla köy bilgi anketi ve üretici anketi şeklinde 2 farklı anket uygulanmıştır.

Köy bilgi anketi Adıyaman Merkez, Kahta ve Çelikhan İlçelerindeki köylerde 50 köy muhtarı veya köy hakkında detaylı bilgiye sahip kişilerle yapılmış olup Tekel tütün alım garantisinin son bulması ve sonrasında köylerindeki nüfus, işgücü, tarımsal yapı, üretim deseni ve göç olaylarının incelenmesi yanında ekonomik yapılarında meydana gelen değişimleri tespit etmeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Anket uygulanan köyler tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı noktalardan seçilmiş olup Adıyaman'ın tütün üretiminde genel profilini yansıtmaya amaçlanmıştır.

Tekel tütün alım garantisinin son bulması, tütün tarımını başkasına ait tarlayı kiralama veya ortaklık şeklinde yapanlar ile kendi arazisinde yapanlar üzerinde farklı etkiler yapabileceği göz önüne alınması gerektiğine ek olarak, üretilen tütünün kalitesi, cinsi ve kullanılan arazinin tütün tarımına uygunluğunun değerlendirilebilmesi açısından tütün tarımı yapılan arazinin niteliğine ve konumuna bağlı olarak farklılık içereceği düşüncesiyle ana kitleyi oluşturan köyler gayeli örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir (Çizelge 1.1).

Çizelge 1.1 Köy Bilgi Anketinin Uygulandığı Belde ve Köyler

Merkez				Kahta				Çelikhan	
1	Kemerkaya	11	Sarıharman	21	Zeytin	31	Köseler	41	Karaçayır
2	Ovakuyucak	12	Yaylakonak	22	Tuğlu	32	Yelkovan	42	Mutlu
3	Gökçay	13	Ekinci	23	Erikdere	33	Salkımbağı	43	İzci
4	Hacıhalil	14	Kömür	24	Büyükbağ	34	Narince	44	Balıkburnu
5	Kuştepe	15	Kızılcapınar	25	Habipler	35	Mülk	45	Altıntaş
6	Bağdere	16	Çaylı	26	Akkavak	36	Narsırtı	46	Aksu
7	Ürgüç	17	Karahöyük	27	Çakıtaş	37	Arılı	47	Karagöl
8	Yeniğüven	18	Boğazözü	28	Hacıyusuf	38	Oluklu		
9	İncebağ	19	Serhatlı	29	Belören	39	Taşkuyu		
10	Akpınar	20	Düzce	30	Ortanca	40	Dut		

Üretici anketleri Adıyaman Merkez, Kahta ve Çelikhan İlçelerinde tütün faaliyetini sürdüren ve daha önce tütün tarımı yapan 51 üretici ile yapılmıştır. Farklı üretici profillerinin olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak genel durumun değerlendirilmesine imkan tanıyacak şekilde üretici tespiti yapılmıştır.

Yöneltile sorularla Tekel tütün alım garantisi sona ermesinin ardından yöneltilen yeni tarımsal faaliyetler, alternatif ürün projesi hakkındaki görüşleri, göç ettikleri başlıca şehirler, edindikleri iş kolları, mevsimlik tarım işçiliğine bakış açıları, tütün ektikleri dönem ile mevcut dönem arasındaki ekonomik farklılıkların analiz edilmesinin yanında ilerliye dönük beklentileri sorulmuştur.

Anket uygulanacak köylerin seçiminde gayeli örnekleme yöntemi kullanılarak ana kitlenin temsil edilmesi amaçlanmıştır (Çizelge 1.2). Uygulama 2011 yılı şubat ve mart aylarında gerçekleştirilmiş olup elde edilen veriler bilgisayarda excell ortamında analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Çizelge 1.2 Üretici Anketlerinin Uygulandığı Belde ve Köyler

Merkez				Kahta				Çelikhan	
1	Kemerkaya	10	Yaylakonak	18	Zeytin	27	Arılı	36	Karaçayır
2	Ovakuyucak	11	Kömür	19	Tuğlu	28	Yelkovan	37	Mutlu
3	Gökçay	12	Durak	20	Erikdere	29	Salkımbağı	38	İzci
4	Hacıhalil	13	Kızılcapınar	21	Büyükbağ	30	Narince	39	Balıkburnu
5	Kuştepe	14	Karahöyük	22	Habipler	31	Mülk		
6	Ürgüç	15	Pınaryayla	23	Akkavak	32	Narsırtı		
7	Yenigüven	16	Kulahhöyük	24	Çakıtaş	33	Arılı		
8	İncebağ	17	Koçalı	25	Hacıyusuf	34	Oluklu		
9	Sarıharman			26	Belören	35	Taşkuyu		

4. TÜTÜN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

4.1. Tütün Bitkisinin Keşfi ve Yayılması

Dünyada ekonomik önemi oldukça yüksek olan tütün bitkisi bugün 128 ülkede yetiştirilmektedir. Kökeni bakımından sup tropik karakterli bir bitki olan tütün tarımının M.Ö 6000 yıllarında Amerika kıtasında başladığı ve bu tarihten sonra orta Amerika da yaşayan Maya Uygarlığı tarafından tarımının yapıldığı bilinmektedir. Amerika'da Yukatan adasında yaşayan Maya'lara ait tarihi taşlar üzerindeki resimlerde ve Kuzey Ohio bölgesindeki höyüklerdeki eserlerde tütünün kullanılma şekillerine ve pipo resimlerine sık sık rastlanmaktadır.

Dinsel ayin sırasında yabani tütün yapraklarını pipoya benzer bir cisimle üfleyen bölge insanı tütünün keyif verici özelliğini fark etmiş ve kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Bölgede ki rahipler arasında tütünün keyif verici özelliği yanında şifa gücünün olduğu inancı da yaygın idi. Dönemin doktorları olan rahipler tütün yaprağını yaraların tedavisinde kullanmakla beraber göğüs ve baş ağrılarının tedavisinde de tütün dumanını koklatma yöntemini kullanmışlardır (Barış, 2003).

Tütün'ün Avrupa ile başlayıp tüm dünyaya yayılması Christopher Columbus'un altın ve gümüş bulmak amacıyla Asya ya yaptığı seyahatler sırasında tesadüfen 1492 yılında Küba ya ayak basmasıyla başlar. Columbus ve arkadaşları yerlilerin tütün yapraklarını sarıp bir çubuğa yerleştirdiklerini daha sonra tütün yapraklarını yakarak çıkan dumanı içlerine çektiklerini ve bu işe de Tobacco adını verdiklerini fark ederler (Özavcı,2007).

Amerika kıtasının keşfedilmesiyle kıtaya yönelik seferler artmış ve bu esnada Vespucci, Macellan, Cortez ve arkadaşları yerlileri örnek alarak tütün içmeye başlamışlardır. Belli bir süre sonra bağımlı hale gelen bu kişiler dönüşlerinde tütünü Avrupa ya taşımışlardır.

Romano Pane adlı piskopos tütün tohumu getirterek 1518 de Şarlken'e sunmuş ve bu tarihten itibaren de İspanya'da tütün üretimine başlanmıştır. Tütün hakkındaki ilk bilgi de Rahip Pane tarafından kaleme alınmıştır. Avrupa'ya gelen tütün önceleri süs bitkisi ve şifa bitkisi olarak kullanılmıştır.

Avrupa’da önce İspanya ve Portekiz’e gelen tütün daha sonra Brezilya’dan Fransa’ya gelmiştir. 1559 yılında Portekiz’de Fransa’nın elçisi olarak bulunan Jean Nicot, Lizbon’da gördüğü tütünü dikmiş ve bunun yapraklarının yakılıp, dumanının tütürülmesi, kurutulmuş yaprakların ufalanıp burna çekilmesinin öksürüğe, astıma, baş ağrısına, mide hastalıkları ve kadın hastalıklarına iyi geldiğinden bahisle Fransız Kraliçesine sunmuştur. Kraliçenin tütüne gösterdiği ilgiden dolayı “Kraliçe otu” adı verilmiştir. Daha sonra Jean Nicot’un bu bitkiye gösterdiği ilgiye izafeten tütün bitkisine “Nicotiana” ve 1828’de bulunan tütündeki alkoloide de “Nicotin” ismi verilmiştir. Fransa Ruhban Reisi İspanya’dan getirttiği tohumlarla tütün üretimini başlatmıştır. Böylece tütün üretimi Avrupa’da yayılmaya başlamıştır.

Tütün tüketiminin giderek artış göstermesi İspanya, Portekiz, İngiltere ve Fransa’nın Amerika’daki sömürgelerde tütün üretimi yaparak, tütün ticaretinden gelir sağlamaları yoluna gitmişlerdir. Bu şekilde ihtiyaç olan tütünü Amerika’dan getirmenin yanında tütün üretimi Avrupa’nın güney doğusundaki ülkelere iç ülkelere ve sahilden Akdeniz’e ve Kuzey Avrupa’ya doğru yayılmıştır. Macellan tütünü Filipin adalarına, Portekizliler Hindistan, Japonya ve Çin gibi doğu ülkelerine götürmüşlerdir.

Tütünün ilk kullanım şekli, kurutulmuş yaprakların ufalanarak bir boru ucunda yakılması ve borunun öteki ucundan çıkan dumanın çekilmesi şeklindeydi. Daha sonraları ilkel purolar şeklinde kullanılmıştır. Diğer bir içim şeklide pipo diyebileceğimiz lüle ve çubuklarla içilmesi şeklindeydi. Kıyılmış tütünlerin yine bir tütün yaprağına sarılarak “CIGAR” şeklinde ve kağıda sarılarak içilmesi 18. Yüzyılda Orta ve Güney Amerika’da başlamıştır. Enfiye şeklinde tüketim giderek azalmış, porselen pipolar içinde kullanılması giderek rağbet görmüştür. Avrupa’da sigara şeklinde tütün içme ilk defa İspanya’da olmuş, daha sonrada Fransa’ya geçmiştir. İlk sigaralar 1844 yılında Fransa’da yapılmış ve aynı yıl İtalya’da yapılan kağıt purolar büyük ilgi görmüştür.

1878 yılında saatte 3600 sigara yapabilen ilk sigara makinesi yapılmıştır. Sigara sanayinin bu şekilde gelişmeye başlamasıyla tütünün sigara şeklinde tüketilmesi, diğer tüketim şekillerine karşı üstünlük sağlamasına sebep olmuştur. Bugün enfiye ve çiğneme şeklinde tütün kullanımı yok gibidir.

İlkel kullanım şekillerinden vazgeçilmiştir. Çok az miktarda özellikle Ortadoğu ülkelerinde nargile şeklinde tüketilmektedir. Pipo şeklinde içilmesi nispeten daha fazladır ancak bu da çok önemsiz bir düzeydedir. Sigaradan sonra ikinci büyük kullanma puro şeklindedir. Tütünün en önemli kullanma şekli sigara olup, bu alanda önemli bir sanayi doğmuştur. (Sapan,1997).

4.2. Türkiye’de Tütünün Tarihsel Gelişimi

Tütün Türkiye’ye 1601-1605 yılları arasında İngiliz, Venedik ve İspanyol gemiciler tarafından İstanbul yolu ile gelmiştir. Böylece tütün Avrupa’ya gelişinden 50 yıl sonra yurdumuzda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak tütün tarımının ne zaman başladığı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Tütün tohumu Rumeli’li tüccarlar tarafından Avrupa’dan getirilmiş ve ilk tütün tarımı Makedonya, Yenice, Kırcali de başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda 1633 yılına kadar tütün tarımı, ithalatı ve kullanımı konusunda herhangi bir yasaklama olmamış sadece ithalattan belirli bir gümrük vergisi alınmıştır. Tütün kullanımının artması üzerine diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de lehte ve aleyhte fikirler ortaya çıkmıştır. Din adamları tütün içme adetinin Kur’an-ı Kerime uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir. Bunun üzerine Sultan I. Ahmed tarafından tütün içme yasağı getirilmiştir.

IV. Murad tütün kullanımından kaynaklanan yangınlardan dolayı tütün kullanımına ağır cezalar getirmiştir. Tütüne getirilen yasaklamalar IV. Sultan Mehmet tarafından 1646’da kaldırılıncaya kadar devam etmiştir. Yasaklama döneminde tütün içme yasağı yüzünden enfiye kullanımı artmıştır. Nargile içilmesi de bu dönemde gelişme göstermiştir.

Tütün 1678 senesine kadar serbest bir şekilde ithal edildi. Daha sonra II. Süleyman zamanında Yenice ve Kırcali’de üretilip İstanbul’a getirilen tütünlerden 8-10 akçe gümrük resmi alınmaya başlanmıştır. Daha sonra bu işler emaneten yaptırılmıştır. Bundan sonrada bu vergiler artırılmış, hem alandan, hem de satandan vergi alınmaya başlanmıştır. Satandan 12 akçe alandan 8 akçe gümrük resmi alınması kararlaştırılmıştır. 1686 yılında gümrük vergisinin dışında tütün satandan

alınan resim duhan gümrüğü adı ile 16 akçeye çıkarılmıştır. Bu vergi alma işi 1698 yılında 55 yük akçe karşılığı ihale edilmiştir.

Tütün tarımı bu yıllarda serbestçe yapıldığından büyük ilgi görmüştür. Anadolu'da da tütün ekilmeye başlanmıştır. Anadolu ve Trakya'da geniş sahalarda tütün ekimine ayrılmıştır. Tütün üretimini düzene sokmak ve devlet gelirini artırmak için bir nizamname çıkarılmış. Alıcı, satıcı ve tütün üreticilerinden tütün cinslerine göre vergiler alınmıştır. Gümrük resmi okkasında 20-50 akçe arasında değişen miktarlara çıkmıştır. Çıkarılan bu nizamnameye göre tütün ekenlerden, tütünleri tarlada iken dönümünden iki buçuk kuruş on ikişer para "duhanı dönüm resmi" alınmıştır. Bu nizamname Reji idaresinin kurulmasına kadar gitmiştir.

Ülkemizde üretilmeye başlanan tütünler iklim, toprak şartları ve ekicisinin mahareti nedeniyle üstün kaliteli olmuş böylece Avrupa'da ithal tütünlerin yerini aldığı gibi, ihraç edilir duruma gelmiştir. İhracat nedeniyle birçok şehirde tütün gümrüğü teşkilatları kurulmuştur. Bu gümrüklerden Rumeli'de 13 tane, Orta Anadolu'da 11 tane, Doğu Anadolu, Arabistan ve Suriye'yi içine alan bölgede 6 tane olmak üzere 30 tane tütün gümrüğü kurulmuştur.

Osmanlı Devletinin yenilikçi Hükümdarı II. Mahmut kurduğu yeni asker ocağının masraflarını karşılamak için tütünden alınan vergileri yüzde yüz artırmıştır. 1826 yılında duhanı dönüm resminin (tütünden alınan vergi) geliri 3000 keseden 6000 keseye yani 3 milyon kuruşa çıkarılmıştır. 1840 yılında tütün ithalat ve ihracatından alınacak vergiler konusunda dost ülkeler ile bir ticaret anlaşması yapılmıştır. Kırım savaşı nedeniyle hazineye gelen yükü azaltmak için 1855 yılında alınan vergiler artırılmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde tütünde en önemli gelişmeler 1861 yılında başlamış. Bu yıl ülkeye tütün ithali yasaklanmıştır. Tütünün inhisar şeklinde idaresi 1862 yılında çıkarılan bir nizamname ile kabul edilmiştir. Daha önceki uygulamalar kaldırılmıştır. Bu nizamnameye göre tütünlerden kalitesine göre vergi alınmaktaydı. Daha sonra bu düzenleme kaldırıldı. Tütünlerin kalitesine bakılmaksızın okkasından 12 kuruş vergi alınması kararlaştırılmıştır. Çeşitli düzenleme ve değişikliklerle 1872 yılına gelinmiştir. 1872 yılında İlk Devlet inhisarı kurulmuş ve tütünlerin çıkış noktasından vergi alınması kararlaştırılmıştır. Tütün satmak ve inhisarı işletmek

hakkı iki Rum bankerine 3500 altın mukabilinde satılmış altı ay sonrada fesih edilerek 1873 yılında yeni bazı düzenlemelerde yapılarak “İdarei İnhisariyeyi duhan” adıyla bir teşkilat kurulmuştur.

1874 yılında sigara ve paket tütün üretimi yapan fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde tütün tarımı serbest olarak devam ediyor ve tütün satış fiyatları kayıtlara tabiydi. 1883 yılında yapılan bir şartname ile tütün inhisarlarının işletilmesi hakkı 30 sene süreyle “Memaliki Osmaniye Duhanları Müşterekilmenfaa Reji Şirketi” adlı Fransız Anonim Şirketine verilmiştir. Reji şirketi 13 Haziran 1921 tarihine kadar faaliyetini sürdürmüştür. Bu tarihte şirketle, hükümet arasında yapılan bir anlaşmayla Reji idaresi tamamen devlete geçmiştir. Cumhuriyete kadar üretilen tütünlerde çeşitli miktarlarda vergiler alınmış, bu vergiler bazen kalitesine göre değişme, bazen kilo başına standart olarak, bazen yörelere göre değişik vergiler şeklinde olmuştur .

1923 yılında I. İktisat kongresinde Reji şirketinin kapatılması kararlaştırılmıştır. 26 Şubat 1923 tarihli 558 sayılı Kanunla iç tüketim için tütün satın alınması, işletilmesi, sigara imali, ve satılması tütüne ait işlerin kanunlarla hükümet tarafından yürütülmesi kabul edilmiştir. Bu kanun gereği İnhisarlar İdaresi 1 Mart 1923 ten itibaren Devlet İnhisarı şekline gelmiştir. 1923 de sigara fabrikaları Türkiye’de kurulmuştur. 26 Şubat 1926 da hükümete verilen yetki süresi uzatılmıştır. 1926 tarih ve 907 sayılı kanunla yabancı ülkelere gelen yaprak sigara, kıyılmış tütün, sigara, enfiye, puro v.b ithali ve ülke içinde sattırılması Devlet İnhisarına geçmiştir. Böylece ülkemizde uzun yıllar sürecek tütünde devlet tekeli tamamen başlamıştır. Daha sonra 12 Haziran 1930 tarihli ve 557 sayılı yasayla tütün inhisarının süreye bağlı olmadığı kabul edilmiştir .

Bu tarihten sonra Türkiye’de ki tütün tekeli üzerinde çeşitli düzenlemeler zaman zaman yapılmıştır. 5 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1701 sayılı tütün inhisarı kanunu ile tütün tarımı, işlenmesi, nakli, ticareti ve fabrikasyon safhalarının düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu düzenlemelerin yeterli olmadığı görülmüş ve 10 Haziran 1938 tarihinde 3437 sayılı “ Tütün ve Tütün İnhisarı Kanunu” kabul edilerek 26 Ekim 1938 tarihinde itibaren yürürlüğe girmiştir.

Bu kanun otuz seneden fazla yürürlükte kaldı. Zamanla tütüncülükteki gelişmelere cevap veremez hale gelen bu kanun da yürürlükten kaldırılarak, 1969

yılında 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanunla ilgili çeşitli esasları düzenleyen Tütün ve Tütün Tekeli Tüzüğü 1975 yılında çıkarılabilmıştır(Sapan,1997).

1969 yılında yayımlanan 1177 sayılı “Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu”nda tütün ekim, dikim, denkleme, alım, işleme ve ticaretine yönelik hükümlerle birlikte milli tütün politikasını tespit etmek, düzenlemek ve tütüncülükle ilgili çalışmalarını koordine etmekle görevli; Maliye, Gümrük ve Tekel, Tarım ve Ticaret Bakanlıklarından oluşan “Bakanlıklar arası Tütün Kurulu” kurulmuştur. Kurul, tütün üretiminin ülkenin iktisadi ve ticari gereklerine göre düzenlenebilmesi ve tütünlerin kalitesinin iyileştirilmesi için, üretim alanlarını ve bu alanlardaki üretim miktarlarını azaltacak her türlü tedbiri almaya ve bu tedbirleri kaldırmaya yetkili kılınmıştır. Kurulun kararlarında, yine bu Kanunla kurulan ve ilgili tüm kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin temsilcilerinden oluşan Milli Tütün Komitesinin teklif ve dileklerinin göz önünde tutulacağı da hükme bağlanmıştır.

1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununa dayalı olarak çıkarılan Tütün ve Tütün Tekeli Tüzüğü'nün 10. maddesinde miktar ve alan olarak tütün üretimine sınırlama getirilmesi ve kota uygulamasına gidilmesi öngörülmüştür. 1177 sayılı Kanunda ve Tüzüğü'nde üretim planlaması öngörülmüş olmasına rağmen, 1994 ürün yılına kadar tütün üretimi için başvurulara, üretim alanı ve miktar bakımından hiçbir kısıtlama getirilmemiş, bazı yıllar tütün üretimi iç tüketim ve ihracat için gerekli olan miktarın üzerinde gerçekleşmiştir. 1992, 1993 ve 1997 yıllarında rekolte 300 milyon kilogramın üzerinde gerçekleşmiştir. 1993 yılı sonu itibarıyla 500 milyon kg olarak hesaplanan tütün stokları 1994 yılında 650 milyon kg ulaşmıştır. Tütün üretimi ve ticaretiyle ilgili iç ve dış gelişmeler, Kamu Sektöründe ihtiyaç fazlası büyük stokların oluşmasına neden olmuştur. Tütün üretiminin fiyata oldukça duyarlı olması ve bazı yıllarda uygulanan yüksek fiyat politikası sebebiyle, ürün zamanla normal ekolojisini aşarak belirlenen alanların dışına çıkmış ve üretimi istenmeyen düzeylere ulaşmıştır.

İhtiyaç fazlası tütün üretiminin yol açtığı kaynak israfının önlenmesi ve doğrudan üreticiye destek sağlanması amacıyla, 26/11/1993 tarih ve 2177 sayılı Resmi Gazete’de 93/4988 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ekli Bakanlıklar arası Tütün Kurulu Kararı yayımlanmıştır. Bu Kararda; tütün üretiminin dünya ve ülke

gerçeklerinin göz önüne alınarak gerçekleştirilmesi, tütün kalitesinin iyileştirilmesi ve üretim miktarının azaltılması amaçlanmıştır. Tütün üretimi ve fiyatlandırılmasında Avrupa Topluluğunca uygulanan sisteme benzer bir yapıda bazı tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler 1177 sayılı Kanunun 4'üncü maddesi gereğince, üretimine izin verilmeyerek üretimden vazgeçirilen üreticinin mağdur olmaması için üç yıl süreyle ekmeme tazminatı ödenmesini de kapsamıştır. Ayrıca ürünün Dünya fiyatları ile üreticiye makul ölçüde bir gelir temin edebilecek seviyedeki fiyat arasındaki farkın, üreticiye prim olarak ödenmesi aynı Karar'da yer almıştır.

1994 yılında başlatılan kota uygulamasına 2001 yılı ürününe kadar devam edilmiş ancak istenilen düzeyde başarı sağlanamamıştır. Uygulamadaki istikrarsızlıklar ve politik müdahaleler, üretim kotası uygulamasının başarısızlığının temel nedenleri olarak ifade edilebilir.

2002 yılından itibaren ise tütün ile ilgili düzenlemeler 4733 sayılı Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğünün Yeniden Yapılandırılması ile Tütün ve Tütün Mamullerinin Üretimine, İç ve Dış Alım ve Satımına, 4046 Sayılı Kanunda ve 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ve bu kanuna istinaden çıkarılan Tütün Üretimi, Üretici Tütünlerinin Pazarlanması, İç ve Dış Ticareti, Denetimi ve Tütün Ekserliği ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'le belirlenmiştir.

4733 sayılı Kanun 9 Ocak 2002 tarih ve 24635 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak, Tekel Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumunun (TAPDK) kurulması, tütün ve tütün mamullerinin Türkiye'de üretimine, iç ve dış alım satımına ilişkin usul ve esasların düzenlenmesi amaçlanmıştır. Kanunda tütün üretimi, üretici tütünlerinin alımı ve satımı, tütün mamulleri üretimi ile tütün mamulleri ticaretine ilişkin konular genel hatlarıyla düzenlenmiş, üretici tütünlerinin yazılı sözleşme esaslı veya açık artırma yöntemiyle alınıp satılabileceği, sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatlarının, tütün mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan mutabakata göre belirleneceği hükmedilmiştir.

Tütün üretim planlaması yapılarak üretimin kontrol altında tutulması, üretici veya birliklere üretim kotası belirlenmesi ve sözleşme dışı üretilen tütünlerin ekici

elinde kalması halinde ne olacağına ilişkin herhangi bir düzenleme kanunda yer almamıştır. Sektörde düzenleme, gözetim ve denetim görevi bulunan TAPDK'na da bu konularda herhangi bir görev ve yetki verilmemiştir.

4733 sayılı Kanunun "2002 ve müteakip yıllar tütün ürünü için destekleme alımı yapılmaz..." hükmü ve 196 sayılı "Ekici Tütün Piyasalarının Desteklenmesine Dair Kanunun" yürürlükten kaldırılması ile, devletin tütüne olan desteği kaldırılmıştır. Kanun öncesinde destekleme uygulaması, fiyat desteğinden ziyade ürünün son yaprağına kadar devlet nam ve hesabına TEKEL tarafından satın alınması şeklinde gerçekleştirilmekteydi.

4733 sayılı Yasanın 2002 yılında yürürlüğe girmesiyle, tütün ticareti ile uğraşan firmalar Kanunun öngördüğü iki yöntemden biri olan yazılı sözleşme esası ile tütün satın almayı tercih etmişlerdir. Firmalar üreticilerle, TAPDK'nın kurulmasından önce, Ege Tütün İhracatçı Birliği önderliğinde hazırlanan "Tütün Alım-Satım Sözleşmesi" başlıklı bir tip sözleşme yaparak, talep ettikleri tütüne satın alma taahhüdünde bulunmuşlardır. Üretici temsilcileri, sözleşmelerin tek taraflı hazırlandığı, üreticileri alıcılara karşı korumadığı ve üretici aleyhine ağır hükümler içerdiği gerekçeleri ile bu sözleşmelerin değiştirilmesini istemiş, izleyen yıllarda TAPDK sözleşme maddelerini yeniden düzenleyerek hazırladığı tip sözleşme örneğinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

Kanunun 9'uncu maddesinde, üretici tütünlerinin yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemi ile alınıp satılması, açık artırma başlangıç fiyatının teknik olarak saptanması ve bu Kanunun uygulanmasıyla ilgili diğer usul ve esasların, Kurum tarafından çıkarılacak yönetmeliklerle düzenleneceği hükmüne yer verildiğinden; Kurum tarafından "Tütün Üretimi, Üretici Tütünlerinin Pazarlanması, İç ve Dış Ticareti, Denetimi ve Tütün Ekspertliği ile İlgili Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" hazırlanarak 4/12/2002 tarih ve 24956 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Yönetmelikte; tütün üretimi, üretici tütünlerinin pazarlanması, tütün iç ve dış ticareti, denetimi, tütün ekspertliği ile ilgili usul ve esasları, üretici ve alıcı menfaatlerini koruyacak önlemleri belirlemek amaçlanmıştır. 4733 sayılı Kanuna uygun olarak sözleşmeli üretim esasına göre üretilen tütünlerin fiyatları, tütün

mamulleri üreticileri ve/veya tüccarlar ile üreticiler ve/veya temsilcileri arasında varılan anlaşmaya göre belirlenmektedir. 2003 yılında yazılı sözleşmede öngörülen üretim miktarı yaklaşık 150.000 ton olup, 2002 yılına göre % 6 azalmıştır. Tütün üretiminde 1990'lı yıllarda ortalama 500.000 düzeylerinde olan üretici sayısı yaklaşık olarak 2003 ürün yılında 334.000, 2004 ürün yılında 280.000, 2005 ürün yılında ise 255.000'e inmiştir. Sözleşmeye bağlanmaksızın üretilen tütünler ile sözleşme yapılmasına rağmen sözleşmeden fazla üretilmiş ve alıcısı tarafından satın alınmayan tütünlerin açık artırma ile satılması işlemleri ise tütün satış merkezlerinin kurulması için gerekli şartların oluşmaması nedeniyle Kataloga Dayalı Açık Artırmalı Satış yöntemi ile pazarlanmaya çalışılmıştır. Ancak yeterli alıcı talebi olmaması nedeniyle sistemin sağlıklı işlemediği söylenebilir. Devlet tarafından üretici tütünlerinin Tekel aracılığıyla destekleme alımı kapsamında son yaprağına kadar satın alındığı piyasa uygulamalarından sonra, sözleşme dışı üretilmiş tütünlerin üretim maliyetinin altında fiyatlarla alıcı bulması hatta bazen hiç alıcı bulamaması, açık arttırma ile satış amacıyla tütün üretimi yapılmasına engel oluşturmuştur (SGB, 2006).

4.3. Tütün Bitkisinin Genel Özellikleri

Tütün, patlıcangiller (Solanaceae) familyasından altmış dört cinsi içinde barındıran, bilimsel adı *Nicotiana* olan türün bir üyesi ve dünyada en çok bilinen *Nicotiana tabacum* ve *Nicotiana rustica* adı verilen bitkilerin yapraklarına verilen isimdir. *Nicotiana* türü içinde en fazla ekonomik öneme sahip olan bu iki cinsten *Nicotiana tabacum*, 1-3 m. boyunda, bir yıllık otsu bitkidir. Yapraklarının uzunluğu, 20- 80 cm, genişliği, 10-40 cm arasında değişen, tam kenarlı, saplı veya sapsız olup, özel ve kuvvetli bir kokuya, acı ve yakıcı bir tada sahiptir. Çiçekleri, 4-5 cm. uzunluğunda, çiçek tacı, boru biçiminde ve parçalıdır. Çiçekler, salkım, talkım ya da bileşik şemsiye biçiminde küme halinde bulunur. Renkler, çok değişiktir.

Meyve, kapsül biçimindedir. Tohumlar, çok küçük, 10.000 tanesi, 1 gramdır. *Nicotiana tabacum*'dan sonra en çok bilinen ve kullanılan ikinci türü ise, birincisine göre daha çok nikotin oranına sahip, küçük, sert ve kaba özellikler gösteren, 0,5-1,5

m. boyunda, Kuzey Amerika, Rusya, Hindistan, Pakistan ve Kuzey Afrika'da yetişen *Nicotiana Rustica*'dır. Nikotin ailesinin bu türü, Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da Gaziantep, Kahta ve Kahraman Maraş bölgelerinde de yetişir ve deli tütününü, yabancı tütün, Hasankeyf tütününü, tömbeki tütününü olarak bilinip tüketim seklinden dolayı ağız otu, burun otu, Maraş otu olarak da adlandırılır. Yine 19. yy.da, Musul bölgesinde yetiştirilip şagur olarak adlandırılan tütün de, bu türdendir. Tütün, kimyasal olarak % 90 oranında su ve % 10 oranında mineral ve organik maddeler içeren bir bitkidir. % 10'luk kısmı oluşturan mineral ve organik maddeler içinde tütünün esas bileşimini meydana getiren nikotin, % 0,5-8 oranıyla en büyük paya sahiptir. Tütünde bulunan nikotinin oranını belirleyen etkenler, basta cinsi olmak üzere, yetiştirildiği bölge, toprak, yetiştirme-kurutma şartları ve şekillerince belirlenir. Tütün, nikotinden başka, karbonmonoksit, karbondioksit, nitrojen oksit, ammonia, formaldehid, benzen, hidrojen sianid gibi diğer maddeleri içerir. İnsan vücudunda psikolojik değişimler yapma özelliğine sahip tütünden elde edilen nikotin, harici vücut parazitlerini ve tarımda zararlı böcekleri yok etmek amacıyla ilaç sanayinde de kullanılan bir maddedir (YILMAZ,2005).

4.4. Dünyada Üretilen Başlıca Tütün Çeşitleri

Bugün dünyanın 128 değişik ülkesinde (daha çok gelişmekte olan ülkelerde) çeşitli kalite ve özelliklere sahip tütün tarımı yapılmaktadır. Dünyada en geniş tütün arazisi Güney Amerika'dadır. Ancak, dünya tütün üretiminde %42'lik payı ile Çin ilk sırada yer almaktadır. Diğer önemli üretici ülkeler; ABD, Hindistan, Brezilya, Endonezya ve Türkiye'dir (Gürbüz, 2001). Bu ülkelerin dünya tütün üretiminde önemli paylarının olmasına karşın, toplam tarım arazileri içinde tütüne ayrılan arazileri çok azdır (% 0.25-1.5). Malezya ve Zimbabve'nin ise ekonomilerinin önemli bir kısmı tütün yetiştiriciliğine bağlıdır ve toplam tarım arazileri içinde % 3-6 arasında değişen bir alan tütün tarımına ayrılmıştır (Gül ve Ataseven, 2004).

Dünya tütün tiplerinin sınıflandırılması üretildiği ülkelere, kullanım şekillerine, renklerine ve kurutma şekillerine göre yapılmaktadır. Ancak tütün tiplerinin sınıflandırılmasında en çok kullanılan kriter kurutma metodudur (Sapan, 1997). Bu

anlayış çerçevesinde dünya tütün tipleri kurutma şekilleri baz alınarak Flue-cured (ısı ile kurutulmuş), Air-cured (havada kurutulmuş), Sun-cured (güneşte kurutulmuş) ve Fire-cured (ateşte kurutulmuş) tütünler olmak üzere dört ana gruba ayrılmaktadır:

4.4.1. Flue-cured Tütünler (Virginia)

Dünya tütün tipleri içinde en yaygın tütün tipidir. Dünya tütün üretiminin önemli bir bölümünü ve ihracatının yarısından fazlasını bu tip tütünler oluşturmaktadır. Flue-cured ayrıca dünya ticaretinde “Bright” ve “Virginia” olarak da bilinmektedir.

4.4.2. Air-cured Tütünler (Burley)

Dünyada yetiştirilen ikinci en popüler tütün çeşididir. Kısmen ya da tamamen kapalı mekanlarda hava ile kurutulmaktadır. Light-air cured ve dark-air cured olarak ikiye ayrılmaktadır. Light-air cured tip tütüne en iyi örnek Burley’dir. Burley tip tütün sigara, pipo, çiğneme ve enfiye olarak kullanılmaktadır.

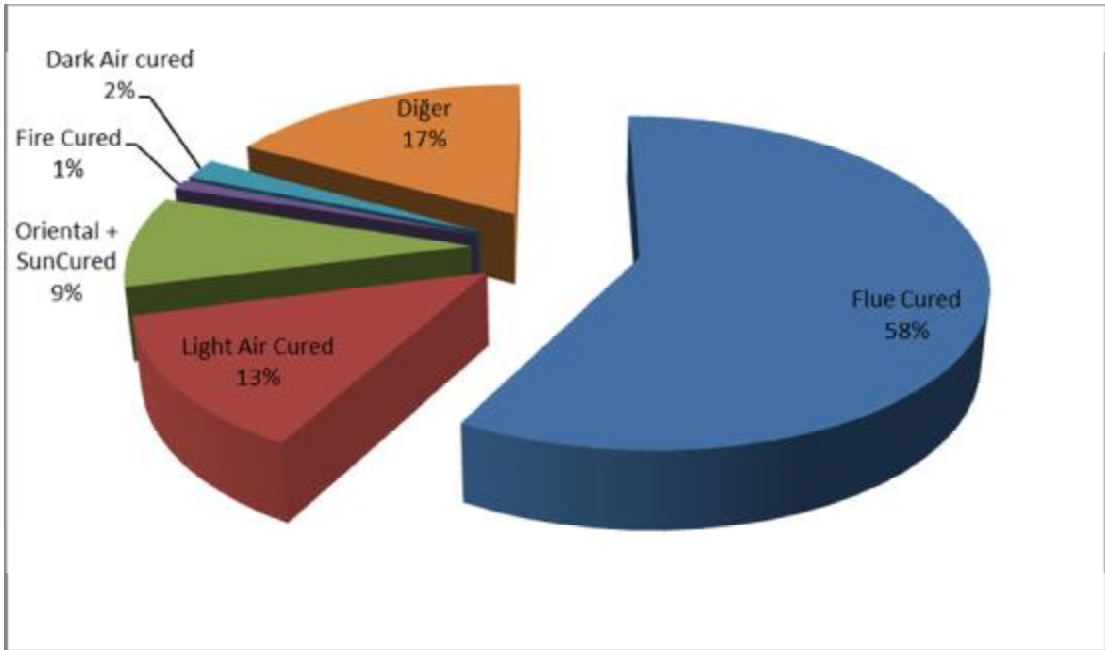
4.4.3. Sun-cured Tütünler (Oriental=Şark)

Çoğunlukla Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya’da üretilmektedir. Güneşte kurutulan tütünler daha çok sigara, pipo, puro, enfiye ve çiğneme amacıyla kullanılmaktadır. Yumuşak bir içimi vardır ve kullanıldığı karışımlara homojen bir tat verir. Bu tütün grubuna Türk tütünleri, Yunanistan’da yetiştirilen Basmal ve Katerini çeşitleri ve hem Yunanistan hem de İtalya’da yetiştirilen Kaba Kulak çeşidi girmektedir.

4.4.4. Fire-cured Tütünler:

Bu tip tütünler ateşte yakılan aromatik kokulu çeşitli ağaçların dumanına maruz kalmak suretiyle kapalı hangarlarda kurutulurlar. Diğer tip tütünlere nazaran daha az üretilirler ve daha çok enfiye, çiğneme ve pipo tütünü olarak kullanılırlar (Gül ve ark, 2009).

Dünyada Üretilen Tütün Çeşitlerinin Dağılımı

Şekil 4.1. Dünyada Üretilen Tütün Çeşitlerinin Dağılımı(Anonim; 2008)

4.5. Dünya Tütün Üretimi

Tütün, dünya genelinde gerek kullanımı ve gerekse de ticareti açısından çok farklı bir konumda bulunmaktadır. Tütünün bir tarımsal ürün olması özelliğinden çok sigara olarak kullanılması daha ön planda yer almaktadır. Tarih boyunca tütün, üreticiler için kendilerine diğer tarımsal ürünlerden daha fazla gelir getirmesinden dolayı oldukça çekici bir ürün olmuştur. Ayrıca, üreticiler tütünü başka açılardan da çekici bulmaktadır. Bunlardan birincisi, dünya genelinde tütün fiyatlarının diğer ürünlerle kıyaslandığında daha sabit olmasıdır.

Tütündeki bu sabit fiyat durumu üreticilere gelecek için plan yapma olanağını tanıması ve tütün üretiminin yanında diğer girişimler için de üreticilere kredi imkanı tanıması yönünden çok önemlidir. İkincisi tütün endüstrisinin üreticileri desteklemesi, üçüncüsü tütün endüstrisinin üreticilere kredi imkanı sağlaması ve dördüncüsü de tütünde diğer tarımsal ürünler gibi toplama, taşıma ve depolama gibi sorunların fazla olmamasıdır (Özavcı, 2005).

Çizelge 4.1’de tütün üretiminde dünyada önde gelen ülkelerin 2002-2008 yılları arasındaki tütün üretim miktarları ve dünya tütün üretimindeki payları görülmektedir. Çizelge 4.1’den de görüleceği üzere 2008 yılı verilerine göre dünyada Çin %42,1’lik üretim payı ile birinci sıradadır. Çin’i sırası ile %12,6’lık pay ile Brezilya, % 7,7’lik pay ile Hindistan ve %5,4’lük pay ile ABD izlemektedir. Türkiye ise dünya üretiminden 2008 yılı verilerine göre %1,4’lük bir pay almaktadır.

Çizelge 4.1. Dünyada Önde Gelen Tütün Üreticisi Ülkelerin Üretim Miktarları ve Dünya Tütün Üretimi İçindeki Payları (bin ton)

Ülkeler	2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
Çin	2262	37,5	2411	36,9	2685	39,8	2746	41,5	2397	38,3	2836	42,1
Brezilya	656	10,9	921	14,1	889	13,1	900	13,6	908	14,5	851	12,6
Hindistan	490	8,1	550	8,41	549	8,1	552	8,3	520	8,3	520	7,7
ABD	364	6	400	6,1	292	4,3	330	5	357	5,7	363	5,4
Endonezya	200	3,3	165	2,5	153	2,3	146	2,2	164	2,6	169	2,5
Yunanistan	136	2,25	133	2	124	1,8	37	0,6	29	0,5	28	0,4
Türkiye	112	1,86	133	2	135	2	98	1,5	74	1,2	93	1,4
Toplam	4221	70	4715	72,2	4829	71,6	4810	72,8	4451	71	4861	72,3
Diğerleri	1803	30	1816	27,8	1909	28,3	1806	27,3	1812	29	1862	27,7
Dünya Toplamı	6025	100	6532	100	6739	100	6617	100	6264	100	6724	100

Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

Dünya genelinde Türkiye, Yunanistan, Bulgaristan, Tayland, Çin, İran, Pakistan, İtalya ve Bağımsız Devletler Topluluğu başta olmak üzere birçok ülkede şark tipi tütün üretimi yapılmaktadır. Ancak dünyada son yıllarda şark tipi tütün üretimi azalmaktadır. Bu azalış Türkiye’deki tütün üretiminin azalmasından da kaynaklanmaktadır. Üretimdeki bu azalmaya rağmen Türkiye hala dünya şark tipi tütün üretiminde lider konumundadır.

Dünya toplam tütün üretiminde AB ülkelerinin payı % 4,2'dir. Çizelge 4.2'de AB'ye üye olan önemli tütün üreticisi ülkelerin 2002-2007 yılları arasındaki tütün üretim miktarları bulunmaktadır.

Çizelge 4.2'den de anlaşılacağı üzere AB'de toplam tütün üretimi içinde en önemli ülkeler üretimin %37'lik kısmını karşılayan İtalya, %16'lık payı ile İspanya ve %12'lik payı ile Polonya'dır.

Çizelge 4.2. AB'de Önemli Tütün Üreticisi Ülkeler ve Üretim Miktarları (bin ton)

Ülkeler	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İtalya	122	125	118	116	110	100	110	----
İspanya	41.	40	41	40	42	43	28	30
Polonya	21	22	29	33	38	32	41	39
Yunanist.	133	136	134	126	37	18	28	28
Fransa	24	25	26	23	19	18	16	18
Diğer	187	195	189	91	68	56	64	70

Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

4.6. Dünyada Önde Gelen Tütün İthalatçısı Ülkeler

Aşağıda verilen Çizelge 4.3 incelendiğinde Rusya Federasyonunun en büyük ithalatçı ülke olduğu ve son 5 yılda ortalama % 11'lik bir oranla bu konumunu koruduğu görülmektedir. Almanya'da az miktarda, Hollanda ve İngiltere'de ise tütün üretilmemesine rağmen, bu üç ülke dünyanın önde gelen sigara üreticisi ve ihracatçısı ülkeleri arasında yer almaktadırlar. Dolayısıyla tütün ithal eden ülkeler arasında da ön sıralarda bulunmaktadır. AB olarak değerlendirme yapıldığında diğer üye ülkelere bakılmaksızın sadece bu üç ülke bile yaklaşık olarak % 15'lik bir payla AB'nin dünyanın en büyük tütün ithalatçısı olduğunu göstermektedir. Türkiye yıllık ortalama 50.000 tonluk ithalat yapmaktadır.

Çizelge 4.3. Tütün İthalatçısı Başlıca Ülkeler (bin ton)

Ülkeler	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
Rusya	296	13,3	281	12,6	273	10,7	292	11,8	272	10,7	310	12,2	305	11,8
ABD	263	11,9	261	11,8	257	10,1	224	9,1	234	9,2	229	9,1	214	8,3
Almanya	182	8,2	195	8,8	241	9,5	249	10,1	249	9,8	212	8,4	178	6,9
Hollanda	101	4,6	110	5	169	6,7	172	7	168	6,7	120	4,8	108	4,1
İngiltere	67	3	79	3,6	84	3,3	76	3	72	2,8	64	2,6	63	2,4
Japonya	89	4	81	3,7	84	3,3	34	1,4	50	2	62	2,5	70	2,7
Türkiye	41	1,9	48	2,2	46	1,8	50	2	43	1,7	53	2,1	63	2,4
Toplam	1041	47,3	1056	47,6	1156	45,4	1097	44,5	1088	43	1051	41,6	1001	38,6
Diğerleri	1178	53,6	1160	52,3	1389	54,5	1365	55,4	1445	57	1471	58,3	1577	61,1
Dünya Toplamı	2220	100	2216	100	2545	100	2462	100	2534	100	2523	100	2578	100

Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

4.7. Dünyada Önde Gelen Tütün İhracatçısı Ülkeler

Aşağıda verilen Çizelge 4.4 üretim ve ihracat bağlamında incelendiğinde dünya tütün üretiminin % 42'sini gerçekleştiren Çin'in % 7,5'lik bir ihracat Payına sahip olması dikkat çekicidir. Üretimini son 7 yılda yaklaşık % 3 oranında arttıran Brezilya Dünya tütün üretiminin %12,6'sını gerçekleştirmektedir. Bu duruma paralel olarak ihracat oranını son 7 yılda % 7 oranında arttıran Brezilya % 26'lık bir ihracat payıyla dünyanın en büyük tütün ihracatçısıdır. Türkiye ortalama 130 bin tonluk bir ihracat payıyla Dünya tütün ihracatının %5,7'sini gerçekleştirmektedir.

Çizelge 4.4. Tütün İhracatçısı Başlıca Ülkeler (bin ton)

Ülkeler	2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
Brezilya	465	22,1	466	21,3	579	23,3	616	25,3	566	23,1	694	26,4	678	25,5
Çin	169	8,1	184	8,4	185	7,4	168	7	149	6,1	169	6,4	199	7,5
Yunanistan	84	4	81	3,7	77	3	94	3,9	86	3,5	81	3,1	75	2,8
İtalya	119	5,6	121	5,5	116	4,7	106	4,3	95	3,9	113	4,3	100	3,7
Malavi	105	5	103	4,7	93	3,8	116	4,8	157	6,4	130	5	139	5,2
Türkiye	92	4,4	114	5,2	115	4,6	134	5,5	128	5,3	111	4,2	152	5,7
ABD	157	7,5	157	7,2	166	6,7	153	6,3	180	7,4	188	7,1	169	6,4
Toplam	1192	56,7	1225	56,2	1331	53,6	1387	57,1	1362	55,7	1487	56,5	1512	57
Diğerleri	911	43,3	955	43,8	1149	46,4	1042	42,9	1083	44,3	1142	43,5	1141	43
Dünya Toplamı	2102	100	2180	100	2480	100	2429	100	2445	100	2629	100	2653	100

Kaynak: FAO verilerinden derlenmiştir.

4.8. Dünyada Tütün Fiyatlarındaki Gelişmeler

Dünya tütün üretiminde önemli olan ülkelerde üretici eline geçen fiyatlar karşılaştırıldığında önemli farklılıklar görülmektedir. Amerika'da yaklaşık 4 dolar olan fiyatlar, İtalya'da 3, Almanya'da ise 2 dolar seviyesindedir (Anonymous, 2009b). Bu fiyat farklılıkları rekabetin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Türkiye, dünya tütün ticaretindeki önemli aktörlerden biridir. Türkiye tütün ticaretini özellikle ABD ve AB ile yapmaktadır. Çizelge 4.5'te Türkiye'nin önemli tütün pazarları ve ihraç fiyatları görülmektedir. Türkiye'nin 2008 yılı için AB üyeleri içinde ihracat yaptığı en önemli ülkeler sırası ile Yunanistan (23.825ton), Belçika (15.306 ton), Almanya (10.824 ton), Polonya (6.698 ton), ve Hollanda (6.231 ton)'dır (Gül ve ark, 2009).

Çizelge 4.5. Türkiye'nin Tütün İhraç Fiyatları (\$/kg)

Yıllar	ABD	Almanya	Belçika	Hollanda	Yunanistan	Polonya
2003	2,82	3,98	3,78	3,46	2,60	1,91
2004	4,23	3,99	2,70	3,71	4,28	3,59
2005	4,40	2,86	5,24	4,77	1,70	2,84
2006	4,26	4,91	5,48	6,01	1,99	3,96
2007	5,39	5,67	5,88	6,56	0,83	4,48
2008	4,03	2,79	3,79	6,84	2,60	1,91

Kaynak. Gül ve ark, 2009

5. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TÜTÜN

5.1. AB'de Tütün Üretimi

Dünya tütün üretiminin % 4,2'sini karşılayan ve bu oranla en büyük beşinci üretici konumunda olan AB, kendi üretiminin yarısından fazlasını ihraç etmektedir. Buna karşılık dünya tütün ticaretinde %33'lük ithalat payı ile dünyanın en büyük tütün ithalatçısı durumundadır. Birlik içindeki üretimin %83'ü İtalya, Bulgaristan Polonya, Yunanistan ve İspanya'da gerçekleştirilmektedir. İngiltere, Hollanda ve Almanya ise tütün mamulleri üretiminde dünyada söz sahibi ülkelerdir.

Tütün üreticileri, sınırlı makineleşmenin ve yüksek maliyetlerin olduğu küçük işletmelerde üretim yapmaya çalışmakta, AB yardımları olmadan makul bir yaşam sürdürememektedir. Sübvansiyon olarak verilen primler üreticilerin, tütün üretiminden kazandıkları gelirin yaklaşık %75'ini oluşturmaktadır. AB'de tütün üretimi 1970'ten beri Ortak Piyasa Düzeni kapsamına alınmıştır. Tütün piyasası ilk olarak 1992 yılında, daha sonra 1998 ve 2004 yıllarında bütçe sınırları dahilinde düzenli gelir desteği sağlamak, piyasa ihtiyaçlarına karşılık vermek ve üretimin değerini artırmak için reforma uğramıştır. Yapılan reformlarla üreticilerin gelir seviyelerinin yükseltilerek sübvansiyonların tedricen azaltılmasının yanı sıra, sektörden gönüllü ayrılmalar ve alternatif ürünlere geçişler de özendirilmiştir (DPT, 2007).

5.2. Tütün Ortak Piyasa Düzeni (TOPD)

İşlenmemiş tütünde Ortak Piyasa Düzeni ilk olarak 727/70 (EEC) No'lu Konsey Tüzüğü ile düzenlenmiş, ancak süreç içindeki reformlarla bu yönetmelik yürürlükten kaldırılmış, 2075/92 (EEC) No'lu Konsey Tüzüğü ile TOPD yeniden düzenlenmiştir. 2848/98 (EC) No'lu Komisyon Tüzüğü ile 2075/92 (EEC) No'lu Konsey Tüzüğü'nün uygulama kuralları geliştirilmiştir. 2075/92 (EEC) No'lu Konsey Tüzüğü'nün ana unsurları şunlardır:

5.2.1. AB’de Tütün Prim Sistemi

TOPD kapsamında AB’de üretimi yapılan 74 tütün menşe 8 grupta sınıflandırılmıştır. Her grup için farklı bir prim tespit edilmiştir. Prim miktarı 2,15-4,13 Euro/kg aralığında değişmektedir. Ortalama 7.800 Euro/hektara tekabül eden 2.900 Euro/ton prim verilmektedir. 1999’dan beri, üreticilere ödenen prim sabit kısım ile değişken kısımdan (ürünün kalitesine göre primin %30 ile %45’i arasında) oluşmaktadır. Prim miktarından tütün fonu ve üretici gruplarına yardım (1999’dan itibaren) için kesintiler yapılmaktadır. Kaliteyi, çevre korunmasını ve yönetmeliğe uyumu geliştirme faaliyetlerini finanse etmeleri için üretici gruplarına verilen özel yardım, primin %2’si oranındadır (DPT, 2007).

5.2.2. Üretimi Yönlendirme ve Sınırlama Önlemleri (Garanti Eşiği ve Kota Sistemi)

Konsey, hasat başına genel bir garanti eşiği ve bu miktar içinde her bir grup ve her bir üretici Üye Devlet için ayrı ayrı garanti eşikleri tespit etmiştir. Garanti eşiklerine uyulmasını sağlamak için Konsey “Üretim Kotaları Rejimi” getirmiştir. Üye Devletlerde menşe kotaları, üretici grupları ve bireysel üreticiler arasında en son hasattan önceki üç yılda ilk işleme sanayisine verdikleri ortalama tütün miktarıyla orantılı olarak dağıtılmaktadır. Esnekliğe olanak tanımak için, üreticiler Üye Devlet sınırları dahilinde kotaları alıp satabilmektedir. Toplam ulusal garanti eşiğinin %0,5’i ile %2’si arasında belirlenebilecek bir ulusal üretim kotası rezervi de Üye Devletler için bir seçenek olarak bulunmaktadır. Her üye ülke, eşik miktarları bütçeyi etkilemeyecek şekilde bir menşe grubundan diğerine aktarım yapabilir. Bu önlem, üretimin piyasada daha çok talep gören ve daha iyi fiyatlara satılan menşelere kaymasına olanak tanımaktadır. 2848/98 (EC) No’lu Komisyon Tüzüğü ile üretim sözleşmeleri için tasarlanan “Açık Arttırma Usulü” uygulaması hayata geçirilememiştir. Çünkü üretici Üye Devletlerin çoğunda, ilk işlemecilerin bulunmaması gerçek bir rekabete olanak tanımamaktadır. Yeterli sayıda ilk işlemecinin bulunduğu ve rekabetin yapılabileceği Üye Devletlerde de, küçük

işlemeciler büyük işlemecilerle rekabet edemeyeceklerinden programa itiraz etmişlerdir. Gönüllü olarak sektörden ayrılmaya karar veren üreticiler, “Kota Geri Alım Programı” vasıtasıyla kotalarını AB’ye satabilmekte, ulusal garanti eşikleri buna uygun olarak düşürülmektedir(DPT, 2007).

5.2.3. Topluluk Tütün Fonu ve Üretimi Dönüştürme Önlemleri

TOPD, bir “Topluluk Tütün Fonu” kurulmasını ve üreticilere verilen primlerden yapılacak belli oranlardaki kesintilerle finanse edilmesi öngörülmüştür. Bu Fon 2002 yılından önce tütün menşeleri ve üretim yöntemleri konularında tarımsal araştırmaları ve tütün tüketiminin zararlı etkileri hakkında kamusal bilinci yükseltme amaçlı bilgilendirme eylemlerini finanse etmek amacıyla kullanılmış, 2003 yılından itibaren ise, tarımsal araştırma bölümü 6’ncı çerçeve programına aktarılmıştır. Ayrıca, Fon ile kotalarını geri alım programı dahilinde satmış tütün üreticilerinin, başka alanlardaki istihdamlarının ve diğer ürün ve faaliyetlere geçiş olanaklarını araştıran çalışmalar finanse edilmektedir. 2003 yılından itibaren Üye Devletler, tütün üreticilerinin diğer ürün ve faaliyetlere yönlendirilmesi için ulusal programlar koyabilmektedir. Tütün sektörünü terk eden ve kotalarını geri alım programında satan bireysel üreticiler, dönüşüm için bireysel projeler (diğer ürünlere geçmek, çeşitlendirme eğitimi yapmak, kaliteli ürünlerin pazarlaması için altyapı kurmak gibi) sunabilmektedir (DPT, 2007).

5.3. Üçüncü Ülkelerle Ticaret Rejimi

Ticaret rejimi şu unsurları içerir:

Çeşit ve türe bağlı olarak değişen oranda ortak gümrük vergisi ithalat değerinin %11,2’si ile %18,4’ü (minimum 22 Euro ile maksimum 56 Euro/100 net kg) arasında değişmektedir. İki taraflı veya tek taraflı tarife tercihleriyle ilgili olarak AB; Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ve Myanmar (Birmanya) ve Andean/Orta Amerika grubu hariç en az gelişmiş ülkelere ithalatta sıfır gümrük vergisi, Meksika, Güney Afrika ve diğer en az gelişmiş ülkelere indirimli gümrük vergisi uygulamaktadır (DPT, 2007).

5.4. AB Tütün Ortak Piyasa Düzeninde Yapılan Son Değişiklikler

29 Nisan 2004 tarihli AB Resmi Gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe giren 864/2004 No'lu Konsey Tüzüğü ile Ortak Tarım Politikası kapsamındaki doğrudan yardım programlarının kuralları değiştirilmiş, çiftçiler için bazı destek programları oluşturulmuştur. 1782/2003 (EC) No'lu Konsey Tüzüğü doğrultusunda hazırlanan bu tüzükle;

Ortak Piyasa Düzeni yardımları, doğrudan üretim yardımından “Tek Çiftlik Ödemesi” ne geçiş şeklinde değiştirilmiştir. Üretimden bağımsız olarak verilecek olan yardımlar 2010 yılından itibaren tamamen uygulanacaktır. Fakat, üye ülkeler 2006 yılından itibaren 4 yıllık bir geçiş süresi seçeneğini de seçebilme imkanı sunulmuştur. Bu sürede, tütün için eski sistem kapsamındaki doğrudan yardımın en azından %40'ı tek çiftlik ödemesine tahsis edilecek, kalan %60'lık bölüm ise tütün yetiştiricileri için üretim yardımı olarak geçiş döneminde (2006-2009) devam edebilecektir. Üye devletler isterlerse 2006 yılından itibaren tütün üretim yardımlarının tamamını tek çiftlik ödemesi sistemi içerisinde yapabileceklerdir.

2010 yılından itibaren ise tütün sektörüne yapılan toplam yardımın yarısı (484 milyon Euro), kırsal kalkınmanın parçası olarak tütün yetiştirilen alanlarda yeniden yapılanma programları için tahsis edilecektir. Tütün konusunda benimsenen bu son değişiklik ile 2006 yılından itibaren, 2075/92 (EEC) No'lu Konsey Tüzüğü'nün prim sistemi ve üretim kotası konularına işaret eden bazı başlıklarının fesh edilmesi beklenmektedir.

Yeni üye devletler, katılımdan sonra, müktesebatı ("acquis communautaire") uygulama ya da tütün desteğini ve tüm diğer tarım ürünlerine yapılan destekleri basitleştirilmiş bir yöntemle (hektar başına sabit fiyatlı yardım) ödeme yollarından birini seçme olanağına sahip olmuşlardır. Polonya ve Kıbrıs bu basitleştirilmiş ödeme sistemini tercih etmiştir(DPT, 2007).

6. TÜRKİYE'DE TÜTÜN VE TÜTÜN SEKTÖRÜ

Anadolu'ya 1600'lü yıllarda İngiliz, Venedik ve İspanyol gemiciler aracılığı ile giren tütün, önemli bir tarımsal ürün olma niteliğini korumaktadır. Aile tarımı şeklinde üretimi gerçekleştirilen, üreticiden işlenmemiş halde alımı yapılan kurutulmuş tütün yaprakları; harman ihtiyaçları ile dış alıcıların talepleri doğrultusunda Türk Standartları Enstitüsünce belirlenen kalite, ağırlık, hacim ve ambalaj esaslarına uygun olarak yeniden tasnife tabi tutulmakta ve yarı mamul hale getirilmektedir. Uygun koşullarda fermantasyon geçiren denk (balya) halindeki yaprak tütünler, bakım ve muhafaza işlemleri ile olgunlaşarak sanayide kullanılabilir hale getirilmektedir (SGB, 2006).

6.1. Türkiye'de Tütün Üretimi

Türkiye'de Türk tipi tütün üretimi Ege, Marmara, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde yapılmaktadır. Ege Bölgesi toplam üretim alanından aldığı % 66'lık pay ile ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca Antalya, Balıkesir, Bandırma, Bursa, Kocaeli, İstanbul, Sakarya, Gaziantep, Adana, Rize ve Trabzon illerinde yabancı menşeli tütün üretimi yapılmıştır.

Türkiye'de tütün tarımı geleneksel yöntemlere göre yapılan, çok emek gerektiren bir tarım şekli olduğu gibi senenin büyük bir kısmında da devamlı çalışmayı ve ayrıca makine gücünden ziyade insan gücünü kullanmayı gerektiren bir tarım şeklidir. Tütün yaprakları elle hasat edilmekte ve yalnızca arazi hazırlığı aşamasında mekanizasyondan yararlanılmaktadır. Bu nedenlerle tütün, küçük aile işletmelerine özgü bir tarımsal üründür (Gül ve ark, 2009). Doğal ekolojisinin meyilli kıraç ve gübrelenmeyen araziler olmasına rağmen zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Taban ve sulu araziye zaman içinde önemli ölçüde yerleşen tütün diğer tarımsal ürünler aleyhine üretim miktarını giderek artırmıştır.

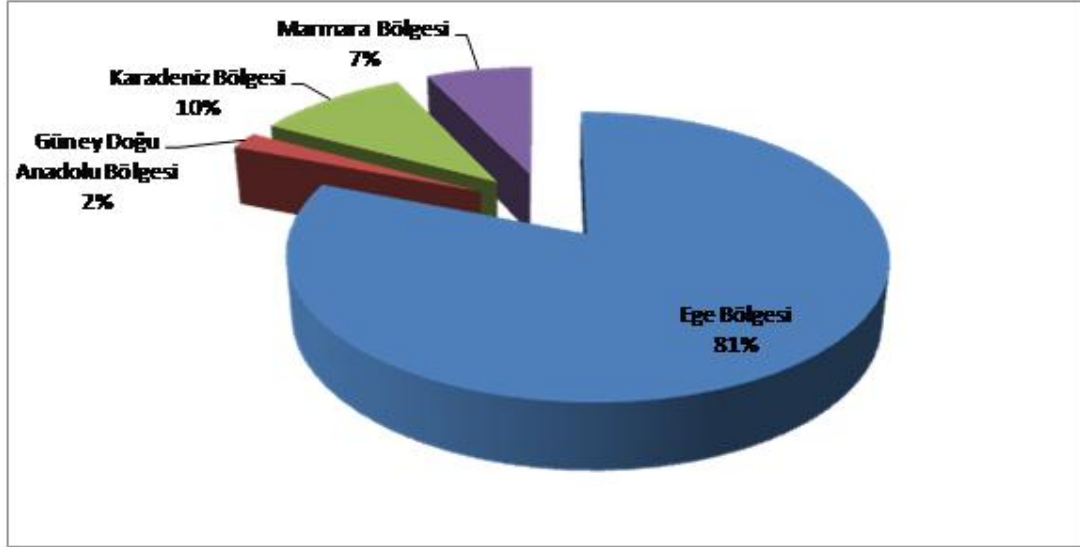
Biriken stoklar ürün maliyetinin artmasına sebep olduğu gibi, ürünün bakım masrafları maliyetin her geçen gün yükselmesine yol açmış ve Bu sebeple tütünde sık sık imha yoluna gidilmiştir.

Diğer yandan dünyanın pek çok ülkesinde her geçen yıl blended sigara talebi artmaktadır. Söz konusu sigaralar şark tipi tütün ile yabancı menşeli tütünlerin mevcut sigara reçeteleri göz önüne alınarak harmanlanması ile imal edilmektedir. Ülkemizde sigara tüketimi blended sigaralar doğrultusundadır. Dolayısıyla yurdumuzda yetiştiriciliği yapılan şark tipi tütünün kullanım alanı oldukça sınırlı durumda bulunmaktadır (TEAE, 2004).

Yapılan yasal düzenlemeler ve sosyo-politik etkiler tütün üretiminde dalgalanmalara sebep olmuştur. Ancak 1950'den sonraki dönem dikkate alındığında yıllık ortalama üretim 175 bin ton civarındadır. Son yıllarda bu ortalamanın çok altında üretim yapılmış olmasının temel sebebi destekleme alımlarından vazgeçilmiş olmasıdır.

Türkiye tütün üretimi en yüksek düzeyine 1990'lı yıllarda ulaşmıştır. Ardarda gelen aşırı üretimler kota uygulamasına zemin hazırlamıştır. Kota uygulamasının politik müdahalelere açık olarak uygulanması nedeniyle istenilen sonuçlar tam olarak elde edilememiştir. Tütün ve Tütün Tekeli Kanununun yürürlükten kaldırılması ve 4733 sayılı yeni yasanın yürürlüğe girmesiyle ancak 2000'li yıllarda arz ve talebin birbirine yaklaştığı söylenebilir.

Türkiye 'de Bölgelere Göre Tütün Üretim Alanları

Şekil 6.1. Bölgelere Göre Tütün Üretim Alanları (TÜİK,2009)

Çizelge 6.1. Yıllar İtibariyle Türkiye Tütün Üretimi

ÜRÜN YILI	ÜRETİM (Ton)	ÜRÜN YILI	ÜRETİM (Ton)
1925	56.294	1994	187.733
1930	47.335	1995	204.440
1935	36.926	1996	230.949
1940	71.356	1997	302.471
1945	69.599	1998	258.811
1950	93.328	1999	259.478
1955	120.143	2000	208.002
1960	139.177	2001	160.680
1965	132.374	2002	159.521
1970	149.861	2003	130.696
1975	323.963	2004	135.758
1980	228.349	2005	135247
1985	170.491	2006	117.000
1990	296.008	2007	74584
1991	240.881	2008	93.403
1992	334.321	2009	81.053
1993	338.800	2010	-----

Kaynak. TEKEL, TAPDK ve TÜİK verileri.

Geçmiş yıllarda üretim miktarlarının ihracat ve iç tüketim ihtiyaçlarının çok üzerine çıkması nedeniyle oluşan tütün stokları ve karşılanamayan stok maliyetleri,

tütün politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya koymuş, bunun neticesinde de devlet destekli üretim politikalarından vazgeçilmiştir. İncelenen dönem itibariyle bakıldığında, değerlerde 2000 yılındaki hızlı bir düşüşten sonra sürekli bir düşüş trendi izlenmektedir. 2000 ve 2008 yılları verilerine oransal açıdan yaklaşıldığında üretim miktarının % 41 oranında azaldığı görülmektedir.

Çizelge 6.2. Türkiye'de Tütün Ekim Alanı, Üretim ve Verim Durumu

Yıllar	Ekici Sayısı (bin aile)	Ekim Alanı (bin ha)	Üretim Hacmi (bin ton)	Verimlilik (kg/da)
2000	583	236	200	87
2001	478	196	144	76
2002	405	191	153	80
2003	318	184	112	61
2004	282	193	134	69
2005	252	185	135	73
2006	215	146	117	67
2007	179	145	74	51
2008	194	147	119	81

Kaynak. TEKEL, TAPDK ve TÜİK verileri.

Tütün politikalarındaki değişimlerle birlikte 2000 – 2008 yılları arasında en büyük değişim üretici sayısında olmuştur. 2000 yılında 583.000 olan üretici aile sayısı 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık % 69 oranında azalarak 194.000 seviyelerine gerilemiştir. Bir aile, ortalama 4–5 kişi kabul edilirse tüm yılların genel ortalamasına göre 1,3-1,6 milyon kişinin tütün tarımıyla uğraştığı tahmin edilmektedir. Tütün üretici sayısındaki düşüşe paralel olarak üretim miktarında da önemli düşüşler gerçekleşmiştir.

Tütün ekici sayısında oluşan bu düşüşte, 2002 yılı sonrası yapılan düzenlemelerin payı büyüktür. Kimi yörelerde alternatif ürüne geçilmesi, kimi yörelerde ise ailelerin tarım sektöründen tamamen çekilmesi söz konusu olmuştur.

TEKEL'in, tuz ve alkol kısmı hariç tutulup sadece tütün ile ilgili bölümlerine bakıldığında; 2002 yılında, 4299 memur, 23571 işçi personel ile birlikte genel toplamda 27870 kişiye istihdam sağlanmıştır.

Ağustos 2009 yılında ise; 1356 memur ve 10910 işçi personelle birlikte, genel olarak 12266 kişiye istihdam imkânı verilmiştir. 2002 yılından 2009 yılına gelinceye

kadarki 7 yıllık dönemde TEKEL’in istihdam sağladığı personel sayısı 15 bin kişi (%56 oranında) azalmıştır (Alıcı, 2010).

6.2. Türkiye’de Tütün ve Tütün Ürünleri Tüketimi

Yabancı şirketlerin tütün tüketimi açısından gözdesi durumunda olan Türkiye’nin özellikle TEKEL’in bu önemi, Türkiye nüfusunun fazlalığı ve tütün mamullerinden en önemli ürün olan sigaranın tüketimindeki artıştan kaynaklandığı söylenebilir (Özavcı, 2007).

1980 sonrası uygulanan neoliberal politikalarla Türk tütüncülüğünün kaderi de değişmeye başlamıştır. İthalat rejiminde yapılan değişikliklerle bin bir çeşit yabancı menşeli tüketim maddeleri iç piyasaya hücum etmiştir. 1984 yılına kadar sadece yerli tütünden tekelle imal edilen sigaraların satışı yapılırken , 1177 Sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanununda yapılan değişikliklerle yabancı sigara ithalatına başlanmıştır. Bu yasayla birlikte , 1984 yılında 270 tonla başlayan yabancı sigara ithalatı , daha sonra Amerikan tipi dediğimiz Virginia ve Burley tütünlerinin ithalatı ile devam ederek 1986 yılında çıkan bir yasayla ülke içinde sigara imalatına dönüşmüştür. Yabancı sigara şirketlerinin Türkiye’de fabrika kurarak imalata geçmeleri ile birlikte sigara da monopol sona ermiştir.

Bu zihniyet değişikliği , TEKEL’in tütün ithal etmek suretiyle TEKEL 2000 ve TEKEL 2001 örneğinde olduğu gibi blended sigara imalatına başlamasına kadar gitmiştir. Çok uluslu sigara şirketleri , Amerikan blended tipi sigara üretirken tütünlerini “ sos” olarak nitelenen kimyasal preparatlarla terbiye ederek , tüketici için daha cazip hale getirmekte ve büyük çapta reklam kampanyaları ile girdikleri her ülkede Pazar paylarını kısa zamanda artırmaktadırlar. Türkiye’de de böyle olmuş ve blended sigara satışı 1995 yılında 22 bin ton iken, 2000 yılında 35 bin tona çıkmıştır.

Tekelin yerli tütünden imal ettiği sigara satışı ise ; 1995 yılında 56 bin ton iken, 2000 yılında 42 bin tona düşmüştür

Yani ülkemizde toplam sigara satışları 5 yıl içinde % 17,4 arttığı halde yerli tütünden imal edilen sigara satışı % 25 azalmıştır. Tekelin ve yabancı sigara tekellerinin ithal tütünden imal ettikleri blended sigaraların satışı önemli artış kaydederek toplam satışın % 62 sine ulaşmıştır (Tütün Politikası Raporu. www.tutuneksperleridernegi.org.tr).

Çizelge 6.7'de sigara tüketimi bakımından dalgalanma olmamakla birlikte TEKEL sigaralarının üretim miktarının yıldan yıla düştüğü görülmektedir. İzlenen tütün politikalarının da uzantısı olarak üretimdeki yıllar bazında değişimler söz konusudur.

Çizelge 6.3. Yıllar İtibariyle TEKEL ve Özel Sektörün Sigara Üretimi (ton)

Yıllar	TEKEL	Pazar Payı	Özel Sektör	Pazar Payı	Toplam
2000	76636	41	111696	59	188332
2001	77522	41	111734	59	189257
2002	69638	39	110122	61	179759
2003	58774	35	108210	65	166984
2004	51883	32	107812	68	159696
2005	35289	25	106603	75	141892
2006	41475	28	108155	72	149630
2007	32442	44	4166*	56	74101

Kaynak. Alıcı, 2010

Türkiye'de bugün toplam sigara satışı 110 bin ton civarındadır. Bu satışlar BAT, Philip Morris Sabancı Sigara Sanayi A.Ş., European Tobacco, Imperial Tobacco, JTI ve 2008 yılına kadar TEKEL tarafından gerçekleştirilmekteydi. 2000 yılında TEKEL'in payı %70'lerde iken 2007 yılına gelindiğinde %31'lere gerilediği görülür. 2008 yılında TEKEL'in sigara piyasasından çekilmesiyle Pazar tamamen özel sektörün eline geçmiş, özellikle 2003 yılında %1,5'i bulmayan bir pazar payına sahip BAT firmasının 2008 yılında TEKEL'i satın almasıyla birlikte pazardaki payını % 38'lerin üzerine çıkarmıştır.

Çizelge 6.8'de 1999-2006 yılları Türkiye'de faaliyet gösteren sigara şirketlerinin satış miktarları ve pazar payları verilmiştir.

Çizelgede de görüldüğü gibi, Türkiye'deki sigara pazarının büyük çoğunluğunun, TEKEL'in de piyasadan çekilmesiyle PHILSA ve BAT şirketlerinin tekeline kaldığı düşünülmektedir.

Çizelge 6.4. Türkiye Sigara Piyasasındaki Firmalar, Satış Miktarları ve Pazar Payları

Yıllar	TEKEL		J.T.I.		PHILSA		B.A.T		EUROPAN TOB.		Top. Satış
	Satış (bin ton)	Pazar Payı (%)	Satış (bin ton)	Pazar Payı (%)	Satış (bin ton)	Pazar Payı (%)	Satış (bin ton)	Pazar Payı (%)	Satış (bin ton)	Pazar Payı (%)	
1999	80	70,22	8	7,13	26	22,65					114
2000	78	69,82	8	7,32	25	22,86					111
2001	77	68,8	11	9,88	24	21,32					111
2002	67	60,88	12	11,53	30	27,49	0,1	0,09			110
2003	60	55,77	11	10,39	35	32,38	1,5	1,47			108
2004	51	47,62	12	10,53	40	37,71	4	4,07	0,8	0,07	107
2005	41	38,76	9	8,47	45	42,04	8	7,93	2,4	2,34	106
2006	40	37,36	11	10,26	44	40,38	8	7,14	3,6	3,34	108

Kaynak. Alıcı, 2010

6.3 Türkiye'de Yaprak Tütün Stoklarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Dünya tütün stokları açısından bakıldığında, 2004 yılına kadar, Türkiye dünyanın ilk üç ülkesi arasında yer almıştır. İncelenen dönem itibariyle, Türkiye'nin stok durumu sektörler açısından Çizelge 6.3'de verilmiştir. Türkiye stoklarının yaklaşık %80'in üzerindeki miktarlarının kamuya ait olduğu görülmektedir. Kota sisteminin yeterince uygulanamaması, tutarsız fiyat politikaları stokların artmasına neden olmuştur. Ancak, TEKEL'in özelleştirme kapsamına alınması sonrası stokların azalma eğilimine girdiği ve yıllar itibariyle düşüşe girdiği görülmektedir.

Türkiye'de stok durumuna bakıldığında zaman, her yıl stokların büyük oranlarda azaldığı görülmektedir. Özellikle 2008 yılında TEKEL stoklarında %63'e varan bir azalma söz konusu olmuştur. Bunun nedeni 24.06.2008 tarihinde imzalanan devir sözleşmesi ile Sigara Sanayi İşletmeleri ve Ticareti AŞ'nin, BAT A.Ş.'ne devredilmesi ile TEKEL'in sigara sektöründen çekilmesidir.

Kamu sektörünün tütün stokları azalmaya devam ederken, özel sektörün stok miktarı 2008 yılında %30 civarında artmıştır.

Çizelge 6.5. Tütün Stoklarının Sektörler Arasındaki Dağılımı ve Yıllar İtibariye Değişimi

Yıl	Kamu			Özel			Toplam		
	Miktar (ton)	Değişim (%)	Pay (%)	Miktar (ton)	Değişim (%)	Pay (%)	Miktar (ton)	Değişim (%)	Pay (%)
2000	489053		89,91	54898		10,09	543951		100
2001	471864	-3,5	89,28	56644	3,2	10,72	528508	-2,8	100
2002	452207	-4,2	85,74	75239	32,8	14,26	527446	-0,2	100
2003	433639	-41	83,96	82843	10,1	16,04	516482	-2,1	100
2004	410118	-5,4	83,21	82746	-0,1	16,79	492864	-4,6	100
2005	330313	-19,5	81,27	76110	-8	18,73	406423	-17,5	100
2006	307397	-6,9	78,18	85775	12,7	21,82	393172	-3,3	100
2007	221034	-28,1	81,56	49981	-42	18,44	271015	-31,1	100
2008	82341	-62,7	56,29	63944	27,9	43,71	146285	-46	100

Kaynak. TEKEL ve TAPDK verileri.

Kota miktarları Türkiye'nin yıllık tütün ihtiyacına göre belirlenmiş olmakla birlikte, eldeki mevcut stokların azaltılması için tek başına yeterli bir çare olamamıştır. Kota uygulamasının ilk yıllarında TEKEL stoklardan kurtulabilmek için ihracat şansı olmayan önemli miktardaki tütünü yakarak imha etme yoluna gitmiştir.

Çizelge 6.4 incelendiğinde, 1995–2007 arasında kalan 13 yıllık dönemde TEKEL yaklaşık olarak 2 trilyon 465 milyar TL değere sahip, yaklaşık 46 bin ton tütünü imha etmiştir. En yoğun imhaların ise 17 bin ton ile 1995, 11'er bin ton ile de 2006 ve 2007 yıllarında gerçekleştirildiği görülmektedir (Alıcı, 2010).

1995 yılında imha edilen tütünlerin, %88'i Güneydoğu Anadolu, %10'u Doğu Anadolu, Ege Bölgesi ve kırık tütünlerinde %1'lik paya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bölgeler arasında bu kadar büyük oransal farkların olmasının temelinde, üretilen tütünlerin dış satış imkânlarının farklı olması yatmaktadır (Gümüş, 2009).

Çizelge 6.6. Tekel Tarafından İmha Edilen Tütünlerin Yıllara Göre Değişimi

Yıllar	Miktar (bin ton)	Değer	
		TL (milyon)	USD (bin)
1995	17	681372	14908
1996	1,7	151739	1870
1997	0,07	11634	77
1998	0	0	0
1999	0,3	255682	612
2000	0	0	0
2001	0,3	265558	217
2002	0,3	979592	651
2003	0	0	0
2004	0,09	119352	84
2005	5	19	14447
2006	11	37	26222
2007	11	46	35633
Toplam	46	2465034	94723

Kaynak. TEKEL ve TAPDK verilerinden derlenmiştir.

6.4 2000 Yılı Sonrası Tütün Sektörüne Yönelik Uygulamalar ve Etkileri

2001 yılının en önemli düzenlemelerinin başında, TEKEL'in Şubat ayında 2001/6 sayılı Özelleştirme Yüksek Kurulu Kararı'yla özelleştirme kapsamına alınmasıdır. Bu karar Türkiye tütün ve tütün politikası açısından çok önemli bir gelişmedir.

İlk defa 2003 yılı ürününde yazılı sözleşme esasına göre alım-satımın esasları TAPDK tarafından belirlenmiştir. 2004 ve 2005 ürün yılları için de TEKEL ve diğer alıcı firmalar TAPDK'dan temin ettikleri tip sözleşme ile üreticilerle anlaşmışlardır.

TAPDK tarafından hazırlanan düzenlemelere uygun olarak 2002 yılında BAT, 2004 yılında European Tobacco ve 2005 yılında da Imperial Tobacco firmaları sigara sektöründe üretim faaliyetine başlamıştır. Türkiye'deki aromalı nargilelik tütün mamulü ihtiyacını karşılamak amacıyla 2004 yılında Şerbetli, 2005 yılında ise Selar, Smyrna ve İmeks firmaları üretime geçmişlerdir. Borovalı firması aromasız nargilelik tütün mamulü üretimi amacıyla 2004 yılında, Orient ve Boğaziçi firmaları ise sarmalık kıyılmış tütün mamulü üretimi yapmak amacıyla 2005 yılında TAPDK'dan fabrika kurma izni almış ancak üretime başlamamışlardır.

2003 yılında TEKEL’in sigara bölümünün özelleştirilmesi için ihaleye çıkılmış, JTI firması tarafından verilen bir milyar yüz elli milyon USD’lık teklif yetersiz bulunarak ihale iptal edilmiştir. 2005 yılında yapılan ikinci ihalede ise, hiçbir firma teklif vermemiştir.

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO), Tütün kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) Türkiye tarafından kabul edilmiş, 30.11.2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. TKÇS, 168 ülke tarafından imzalanmış olup, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 113 ülke, TKÇS’ni onaylayarak sözleşmenin tarafı haline gelmiştir.

2002 yılı 4733 sayılı “Tütün Yasası”nın ardından, 2004 yılında Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi imzalanmasıyla birlikte Mayıs 2003’te Dünya Sağlık Örgütü’ne üye olan ülkelerin tamamıyla Türkiye’de sigara ile mücadele konusunda anlaşılmıştır. Tütün kullanımı ve tütün dumanına maruz kalmanın yaygınlığını sürekli ve özlü bir şekilde azaltmak için, tarafların ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeylerde uygulayacakları bir tütün kontrol önlemleri çerçevesi sağlamak suretiyle, mevcut ve gelecek nesilleri, tütün tüketimi ve tütün dumanına maruz kalmanın yıkıcı sağlık, sosyal, çevresel ve ekonomik sonuçlarından korumayı amaçlamıştır (Ergüder, 2008).

12.10.2005 tarih ve 25964 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamulünün Üretilmesinde, Ambalajlanmasında, Etiketlenmesinde ve Piyasaya Arz Edilmesinde Uyulması Gerekli Hususlar Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir.

10.08.2004 tarihinde şark tipi tütün kullanım oranlarına göre sigaradan maktu ÖTV alınmasına başlanmış ve 28.07.2005 tarihinde son verilmiştir. Bu süre zarfında marka bazında satışlarda ciddi dalgalanmalar gözlenmiştir. Türkiye’de %100 şark tipi sigara tüketim miktarında %30 düşüş gerçekleşmiş, şark tipi tütün kullanım oranı yüksek olan sigara satışları artmıştır. Bu nedenle şark tipi tütün kullanım miktarında ise %10 artış olmuş, Türkiye ve diğer ülke menşeli şark tipi tütün ithal edilmiştir.

7 Ekim 2006 tarih ve 26312 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Ulusal Tütün Kontrol Programı”na göre, sigara kullanımına bağlı ölüm oranlarının azaltılması, bunun için de sigara tüketimini kontrol altına almak amaçlanmıştır. 2006–2010

yıllarını kapsayan bu program, tütün ürünlerine olan talebin azaltılmasına, ürün kontrolüne ve tüketicinin bilgilendirilmesine yönelik önlemleri açıklamıştır.

Ulusal Tütün Kontrol Programı'nın gerekliliğine ilişkin bir açıklama olması amacıyla dünyadan ve Türkiye'den örnekler verilebilir. Dünyada her yıl yaklaşık 5 milyon, AB'ye üye ülkeler arasında yaklaşık 650 bin ve Türkiye'de ise 70–100 bin kişinin tütün tüketiminden kaynaklanan hastalıklar nedeniyle öldüğü belirtilmiştir.

Ayrıca tütün tüketimi ile ilgili etkili önlemler alınmadığı takdirde, 2030 yılına kadar sigara tüketimine bağlı ölümlerin tüm dünyada 10 milyon, Türkiye'de ise 240 bin kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir (Özendi, 2007).

6.5. Tütünde Sözleşmeli Üretim Uygulamaları

Türkiye'de tütünde ilk sözleşmeli üretim, 1985 yılında Sakarya ve Düzce yörelerinde Flue-cured ve Burley tütünleri ile başlamış ve bugüne kadar gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye'de tütünde sözleşmeli üretimin 2002 yılında yürürlüğe giren yeni tütün yasası öncesinde de uygulanmıştır. Ancak bu uygulamanın dar bir alanda, sınırlı sayıda üretici ile gerçekleştirilmesi ve üretimde kullanılan tüm girdilerin (ithal tohum, gübre, ilaç, doğalgaz vb.) firmalarca tedarik edilmesi, kurutma fırınları ile kurutma hangarlarının firmalar tarafından tesis edilmesi gibi özellikler bakımından şark tipi tütünden farklılıklar göstermektedir (Gümüş, 2009).

Tütün Yasası ile uygulamaya giren sözleşmede üreticiler ve temsilcilerine en çok itiraz edilen ve tek yanlı olduğuna ilişkin iddialara neden olan husus, üreticinin çeşitli yükümlülükler altına girmesine karşın alıcının herhangi bir yükümlülük altına girmemesidir.

Çizelge 6.5'de görüleceği gibi, sözleşmeli üretim uygulanan dönem içerisinde fiyat artışlarının dalgalı bir seyir izlediği, 2005 ürününden 2006 ürününe geçişte kamuda fiyat artışı yaşanmadığı ve bir önceki yıl fiyatlarının aynısının uygulandığı, özel sektörde de artışın çok düşük kaldığı görülmektedir. TEKEL'in 4733 sayılı yasaya eklenen geçici madde ile sözleşme imzalaması, özel sektörün ise 2005 yılı ürününde hava şartları nedeni ile rekoltede hedeflenenin üzerinde bir artış yaşanmasından hareketle bu sonucun ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bölgeler

itibari ile fiyat artışlarında büyük sapmaların olmadığı ve dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Bununla birlikte Marmara Bölgesi'nde TEKEL'in uyguladığı fiyatlarda diğer bölgelere göre az da olsa bir üstünlük olduğu indeks değerlerinden anlaşılmaktadır (Gümüş, 2009).

Çizelge 6.7. Sözleşmeli Üretimde Uygulanan En Yüksek Fiyatlar (TL / Kg)

Ürün Yılı		Bölgeler				
		Ege	Marmara	Karadeniz	Doğu	Güneydoğu
2002	Özel	4,40	4,30	4,45	-	-
	Kamu	4,30	4,17	4,37	3,69	3,49
2003	Özel	4,920	4,80	4,97	-	-
	Kamu	4,80	4,88	4,88	4,12	3,89
2004	Özel	5,41	5,50	5,47	-	-
	Kamu	5,41	5,47	5,47	4,63	4,36
2005	Özel	5,76	6,80	5,83	6,00	6,00
	Kamu	5,76	5,83	5,83	4,93	4,64
2006	Özel	6,02	6,00	5,83	6,00	6,00
	Kamu	5,76	5,82	5,82	4,94	4,65
2007	Özel	7,20	7,05	7,30	6,30	6,30
	Kamu	6,18	6,24	6,24	5,30	4,99
2008	Özel	7,85	7,70	8,00	5,25	5,25
	Kamu	6,18	6,24	6,24	6,30	4,99

Kaynak. Gümüş, 2009

17 Mart 2003 tarihinde, 2002 ürün yılında sözleşmeye bağlanmaksızın üretilen tütünler ile sözleşme yapılmasına rağmen sözleşmeden fazla üretilmiş ve alıcısı tarafından satın alınmayan tütünlerin açık artırma ile satılması işlemlerine 2003 yılı Nisan ayında başlanacağı ve tütün satış merkezlerinin kurulması için gerekli şartların oluşmaması nedeniyle Kataloğa Dayalı Açık Artırmalı Satış Yöntemi'nin belirlenen esaslar dahilinde uygulanacağı hükümlerine yer verilmiştir.

2002–2007 ürün yılları arasında açık artırmalı satış yöntemiyle tütünlerini pazarlamak üzere TAPDK'ya başvuran üreticiler ve bu üreticilere ait tütünlerin pazarlanma durumuna ilişkin verilere Çizelge 6.6'da yer verilmiştir. Buna göre,

2002-2007 arası ÛrÛn yılı toplam olarak değerlendirildiğinde, açık artırma ile tÛtÛnlerini pazarlamak Ûzere TAPDK'ya başvuran 101 bin Ûreticiden ancak 11 bininin tÛtÛnlerinin satışının gerçekleştirilebildiği, diğer Ûreticilere ait tÛtÛnlerin ise satılmadığı anlaşılmaktadır. TAPDK yetkilileri, uygulamanın ilk yılında, özellikle Doğu ve GÛneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde başvuran Ûretici sayısı ve pazarlanacak tÛtÛn miktarının oldukça abartılı olarak beyan edildiğini ifade etmektedirler.

Çizelge 6.6' da dikkati çeken diğer önemli bir husus da GÛneydoğu Anadolu Bölgesi ile ilgilidir. Uygulamanın ilk yılı da dahil olmak Ûzere her yıl çok sayıda Ûreticinin açık artırma ile tÛtÛn satışı başvurusunda bulunduğu grÛlmektedir. Ege Bölgesi'nde ilk yıl gerçekleşen 37 bin Ûretici başvurusu bir kenarda tutulduğunda, yıllar itibari ile en fazla açık artırmada tÛtÛn satış talebinin bu bölgeden geldiği anlaşılmaktadır. Bu taleplerden 2004 ÛrÛn yılında yaklaşık %70'i, 2003 ÛrÛn yılında %20'si, 2005 ÛrÛn yılında %1'i satış olanağı bulurken, 2002 ve 2006 ÛrÛn yıllarında başvuran 8373 Ûreticiden hiçbiri tÛtÛnÛnÛ satma şansı bulamamıştır. Bu durum da sistemin yeterince işlemediğini kanıtlamaktadır (Alıcı, 2010).

Çizelge 6.8. 2002 – 2007 Yılları Arasında Açık Artırma Yöntemi İle Alım Satım Durumu

Ürün Yılı	Bölge	Üretici Sayısı (aile)			Miktar (Ton)			Kalan Tütünlerin Üretime Oranı (%)
		Başvuran	Satan	Kalan	Bildirim	Satılan	Kalan	
2002	Ege	37975	1993	35982	9584,7	1003,5	8581,2	8,24
	Karadeniz	22577	0	22577	3311,1	0,0	3311,1	13,66
	Marmara	1350	0	1350	165,7	0,0	165,7	7,17
	Doğu	2001	0	2001	688,5	0,0	688,5	15,45
	G.doğu	4361	0	4361	1544,9	0,0	1544,9	8,61
	Toplam	68264	1993	66271	15294,8	1003,5	14291,3	8,96
2003	Ege	3	0	3	0,4	0,0	0,4	0,00
	Marmara	1	0	1	0,1	0,0	0,1	0,01
	Doğu	3097	882	2215	823,0	207,5	615,4	12,78
	G.doğu	5200	1038	4162	1135,3	192,9	942,4	4,81
	Toplam	8301	1920	6381	1958,8	400,4	1558,4	1,39
2004	Doğu	8	0	8	4,8	0,0	4,8	0,09
	G.doğu	9042	6396	2646	3847,0	1869,1	1977,9	9,12
	Toplam	9050	6396	2654	3851,8	1869,1	1982,7	1,48
2005	Ege	5775	0	5775	1688,0	0,0	1688,0	2,02
	Karadeniz	113	0	113	28,4	0,0	28,4	0,16
	Doğu	547	435	112	375,4	172,8	202,6	3,23
	G.doğu	3456	30	3426	1576,8	10,0	1566,9	7,74
	Toplam	9891	465	9426	3668,7	182,8	3485,9	2,58
2006	Ege	4	0	4	0,6	0,0	0,6	0,00
	Doğu	1576	586	990	840,9	297,7	543,2	10,71
	G.doğu	4012	0	4012	1343,3	0,0	1343,3	7,23
	Toplam	5592	586	5006	2184,8	297,7	1887,2	1,92
Genel Toplam		101098	11360	89738	26958,9	3753,4	23205,5	3,63

Kaynak. Gümüş, 2009

6.6 Alternatif Ürün Projesi

Alternatif Ürün Projesi, üretim fazlalığı olan ve destekleme alımları nedeniyle bütçeye büyük yük getiren, tütün üretim alanlarının azaltılması ve bu alanlarda üretim açığı olan ürünlerin yaygınlaştırılması amacıyla 2002 yılında hayata geçirilmiştir. Tütüne alternatif olan ürünler için, başvuruda bulunan üreticilerin sayısı ve bu üreticilere yapılan destekleme ödemeleri 2003-2007 dönemi itibari ile Çizelge

6.9' da görülmektedir. AÜP kapsamında 11 il yer almasına rağmen başvurular birkaç ilde yoğunlaşmıştır. Özellikle projenin hayata geçirildiği ilk yıllarda Adıyaman, Malatya ve Siirt'li üreticiler talepte bulunmuştur. Batman, Bingöl, Mardin ve Van'da başvuru olmamıştır. 2006 ve 2007 yıllarında ise başvuruların çok önemli bir kısmı sadece Adıyaman'dan gelmiştir. Adıyaman ili dışında Malatya ve Muş illerinden de az sayıda üretici projeye başvurmuştur. Projenin uygulanması aşamasında bölgede tütünün uzun yıllar yetiştirilmesi nedeniyle üreticilerin yetiştiriciliğini bilmedikleri ürünlere yönelmek istememesi, üreticilerin, yetiştirecekleri alternatif ürünleri pazarlama endişesi taşıması gibi bazı zorluklarla karşılaşmıştır(Gül ve ark, 2009).

Proje Adıyaman, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Malatya, Mardin, Muş, Siirt ve Van olmak üzere toplam 11 ilde 23.000 hektar alanı kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Üreticilere tütün üretiminden vazgeçmeleri halinde gelir kayıplarının önlenmesi amacıyla girdi-bakım-hasat masraflarına karşılık olarak dekara 80 \$ ödeme yapılmıştır(Ataseven, 2005).

Alternatif ürün desteğinin başladığı 2002 yılında tütün ekim alanı 191.000 ha iken 2008 yılında bu rakam %37 azalarak 120.871 ha olarak gerçekleşmiştir. Bu azalmaya bağlı olarak üretim de yaklaşık % 35 oranında gerilemiştir (Çizelge 6.9).

Alternatif ürün desteği ödenen üretici sayısında da yıllar itibariyle bir azalma olduğu görülmektedir. 2003 yılında 4769 üretici yararlanırken 2007 yılında ise toplam 44 üretici yararlanmıştır (Çizelge 6.9). Üretici sayısındaki en büyük düşüş düşük kaliteli tütün üreten Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde olmuştur (Sırtıoğlu, 2003).

AÜP'sinin üreticiler tarafından yeterince benimsenmediği açıktır. Tütüne alternatif ürün bulma konusunda üreticiler kararsız kalmışlardır. Projeyi benimseyen az sayıdaki üreticinin de büyük çoğunluğu tütün yerine Türkiye'nin geleneksel ürün grubu olan hububat üretimine yönelmiştir. Dolayısı ile bu projenin beklentileri karşılayamadığını söylemek mümkündür.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından 2008 yılından itibaren söz konusu projede bir takım değişiklikler yapılmıştır. Buna göre projenin kapsamı Adıyaman, Batman, Bitlis, Burdur, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Muş, Trabzon olmak üzere 9 il

ile sınırlandırılmıştır. Yeni düzenleme ile bu illerde tütün üretiminden vazgeçen üreticilere 3 yıl süre ile yıllık 108 TL/da ödeme yapılacaktır.

Çizelge 6.9. AÜP kapsamında tütüne alternatif ürün yetiştiren üreticilerin sayısı ve destekleme miktarı

İller	2003		2004		2005		2006		2007	
	Kişi	\$	Kişi	\$	Kişi	\$	Kişi	\$	Kişi	\$
Adıyaman	4.577	1.795.679	357	164.306	1.176	367.917	48	16.554	38	13.909
Bitlis	1	97	2	427	2	267	-	-	-	-
Diyarbakır	4	712	3	651	-	-	-	-	-	-
Hakkari	63	5.237	-	-	-	-	-	-	-	-
Malatya	54	5.174	338	32.950	91	12.915	-	-	2	139
Muş	2	569	2	1.334	1	59	-	-	4	1.206
Siirt	68	7.769	8	791	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	4.769	1.814.957	710	200.459	1.270	381.157	48	16.554	44	15.255

Kaynak. (Gül ve ark, 2009)

6.7. Tütün ile Bazı Alternatif Ürünlerin Karlılık Karşılaştırması

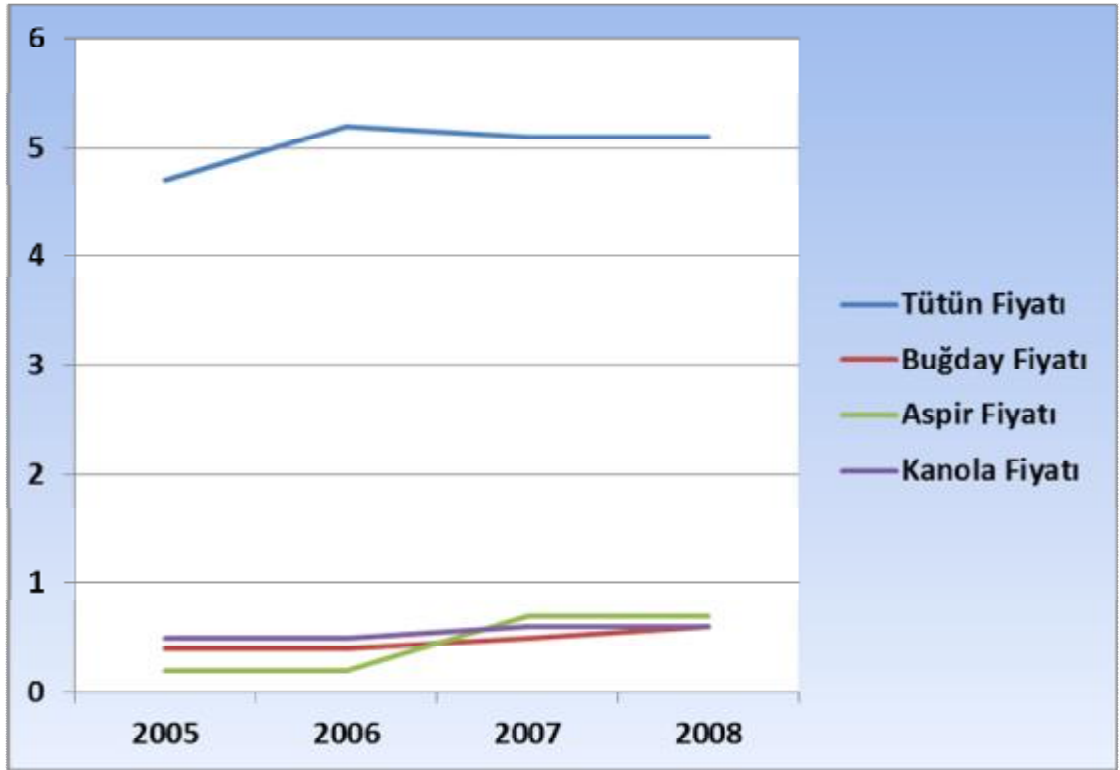
Tütün ile seçilen diğer üç ürün arasında karlılık karşılaştırması yapmadan önce tütün, buğday, aspir ve kanola ürünlerinde son yıllara ait üretim ve fiyat değerleri verilmiştir (Çizelge 6.10, Şekil 6.2). Çizelge 6.10'un incelenmesinden tütün üretimde yıllar itibari ile azalmaların olduğu; buna karşın aspir ve kanola üretiminde bir artış eğiliminin olduğu görülmektedir. Buğday üretiminde ise genel olarak üretim miktarının fazla değişmediğini söylemek mümkündür. Şekil 3'te tütün, buğday, aspir ve kanolaya ilişkin ortalama üretici fiyatlarının karşılaştırılması görülmektedir. Şekil 3'ten anlaşılacağı gibi karşılaştırılan dört üründe buğday, aspir ve kanolada ortalama üretici fiyatları birbirine çok yakın iken; tütünde üreticinin eline geçen fiyat diğer üç ürüne göre çok daha yüksektir. 2008 yılı verilerine göre karşılaştırılan dört ürün içinde kg başına tütünde üreticinin eline geçen fiyat 5.12 TL, aspride 0.57 TL, kanolada 0.70 TL ve buğdayda 0.52 TL olmuştur.

Çizelge 6.10. Türkiye'de Tütün, Buğday, Aspir ve Kanola Üretim Durumu (ton)

Yıllar	Buğday	Tütün	Aspir	Kanola
2002	19.500.000	152.856	25	1.500
2003	19.000.000	112.158	170	6.500
2004	21.000.000	133.913	150	4.500
2005	21.500.000	135.247	215	1.200
2006	20.010.000	98.137	395	12.615
2007	17.234.000	74.584	2.280	28.727
2008	17.782.000	100.000	7.068	83.965

Kaynak. (Gül ve ark, 2009)

Bazı Ürünlerde Ortalama Üretici Fiyatları (TL/kg)

Şekil 6.2 : Ortalama üretici fiyatları (Gül ve ark, 2009)

7. BULGULAR VE TARTIŞMA

7.1. Adıyaman İlinin Tarihçesi

Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki tarihi Mezopotamya'ya çok yakın olması nedeniyle, Adıyaman ilinin geçmişi insanların varolduğu erken dönemlere uzanmaktadır. Bu nedenle Adıyaman'da Paleolitik Dönem (Taş Çağı), Neolitik Dönem (M.Ö. 7000-5000), Kalkolitik Dönem (Bakır Çağı), Tunç Çağı Dönemlerine ait birçok eser bulunmaktadır.

Adıyaman, Hititler, Asurlar, Frigler, Kommagene Krallığı, Bizanslar, Emeviler, Abbasiler ve Hamdaniler gibi birçok büyük medeniyete ev sahipliği yapmıştır. XI. Yy.' dan itibaren Türklerin hakimiyetine geçmiş olup, Yavuz Sultan Selim' in İran seferi sırasında Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmiş ve bir sancakla Maraş Beylerbeyi topraklarına katılmıştır.

Daha sonra ilçe olarak Malatya'ya bağlı iken 1954 yılında Malatya'dan ayrılarak müstakil il olmuştur.

7.2. Adıyaman İlinin Genel Tanımı

Adıyaman, Türkiye'nin orta Fırat havzasında ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kuzey batı kesiminde 38 11-37 25, kuzey enlemi ile 39 14-37 31' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Adıyaman İli, kuzeyinde Malatya, doğuda, Atatürk Baraj gölü ve Diyarbakır, batıda Kahramanmaraş, güneyde Atatürk Baraj gölü ile Şanlıurfa illeri ile çevrilidir.

İlin yüzölçümü 7.614 km² olup, GAP Projesi kapsamındaki toplam alanın %10'nu meydana getirmektedir. Denizden yüksekliği 669 m olan Adıyaman bir merkez ilçe olmak üzere toplam 9 ilçe 19 belde, 394 köy ve 607 mezradan oluşmaktadır. Adıyaman ilinin ilçeleri Gölbaşı, Kahta, Besni, Samsat, Tut, Gerger, Sincik ve Çelikhandır (Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

7.2.1. Adıyaman İlinin Toprak Yapısı

İklim, topografya ve ana madde farklılıkları nedeni ile Adıyaman'da değişik topraklar oluşmuştur. Bu değişik toprakların yanı sıra toprak örtüsünden yoksun bazı arazi tipleri de bulunmaktadır. İlin genel toprak yapısı $\frac{3}{4}$ oranında killi-tınlıdır. Renk itibarı ile koyu kırmızıdan koyu kahverengiye kadar değişiklik göstermekte olup, arada tamamen boz renkli kısımlarda vardır. Nehir ve çay kenarlarında alüvyonlu sahalara da rastlanmaktadır.

Adıyaman topraklarının cinslerine göre sıralamasında kahverengi topraklar birinci sırada yer alır. Adıyaman İlinde çeşitli tarım şekillerini kısıtlayan bazı sorunlar bulunmaktadır. Bunların başında erozyon gelmektedir. İlin topraklarının % 90'ı çeşitli şiddetlerde erozyona maruz durumdadır. Erozyonun dışındaki toprak sorunları toprak sağlığı, taşlık, kayalık ve drenaj bozukluklarıdır (Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

7.2.2. Adıyaman İlinin Topografyası

Adıyaman ili topraklarının %52'si dağlıktır. En yüksek tepesi Akdağ olup 2551m' dir. Diğer dağlarını şöylece sıralaya biliriz. Nemrut dağı, Dibek dağı, Ulubaba dağı, Gördük dağı, Horik dağı, Bozdağ, Karadağ ve Akdağ dağı bulunmaktadır(Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

Kahta ovası, Samsat ovası, Keysun ovası, Adıyaman ovası, Gölbaşı-İneklı ovası, Çelikhhan-Pınarbaşı ovası bulunmaktadır. Bu ovalar içerisinde 600-700m yüksekliklerde Kahta ovası 832 km²,Keysun ovası ise 306 km²'lik alan ile öncelikli tarıma elverişli ovalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Adıyaman sınırları içerisinde bulunan akarsuların en önemlisi Fırat nehridir. Debisi 959m³/sn olup il içerisindeki uzunluğu 180km'dir. Fırat nehrinin Adıyaman topraklarında kalan yatağının büyük bir kısmı Atatürk barajı havzasını oluşturmaktadır. Kahta çayı, Halya deresi, Eğri çayı, Çakal çayı ve Göksu çayı Fırat nehrini besleyen en önemli kollarıdır.

Besni-Akdere çayı, Sofraz çayı ve Keysun çayı, Göksu nehrini, Birimşe çayıda Kahta çayını beslemekle birlikte bu akarsular ilin en önemli akarsuları olup, bu akarsuların hemen hemen tamamı Atatürk Barajını beslemekte ve büyük bir kısmı Fırat gibi Atatürk Barajı havzasını oluşturmaktadır.

Bu akarsularımızın su potansiyeli 3383 ha³/yıldır. Sözü edilen bu akarsular içerisinde Fırat nehri hariç debisi en yüksek olan Göksu Çayı ve Kahta Çayıdır.

Adıyaman ilinde doğal göl yüzeyleri 613 hektar olup, bunu Gölbaşı gölü, Azaplı gölü, İneklı gölü ve Karagöl oluşturmaktadır. Bunların dışında Atatürk ve Çamgazi baraj gölleri ise yapay göllerdir

7.2.3. Adıyaman İlinin İklimi

Adıyaman'ı doğudan batıya doğru bölen Anti Torosların kuzeyinde kalan dağlık bölgenin iklimi ile güneyinde kalan bölgenin iklimi birbirinden farklıdır. Güneyi yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı; kuzeyi yazları kurak ve serin, kışları yağışlı ve soğuktur. Doğu Anadolu ile Akdeniz Bölgeleri arasında geçit konumunda olan İlin iklimi, bu özelliği dolayısıyla bölgedeki diğer illerden daha fazla yağış alır.

Atatürk Baraj Gölü alanının oluşmasından sonra ilin ikliminde bir yumuşama ve nem oranında artış olmuştur. İlde hakim rüzgarlar kuzey, kuzeydoğu ve kuzeybatı istikametindedir.

Adıyaman İli en çok kış ve sonbahar mevsimlerinde yağış almakta yaz aylarında ise hemen hemen hiç yağış görülmemektedir. Bu durum tarımsal sulamayı gerekli kılmaktadır(Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

7.2.4. Yeryüzü Şekilleri

Adıyaman ilinin arazi yapısı engebeli olup, kuzeyden güneye doğru alçalan bir yapısı vardır. Kuzey kesimi Torosların güneydoğu uzantısı olan Malatya Dağları ile kaplıdır. Güneye inildikçe tamamıyla ova niteliğinde araziler başlar. Merkez, Besni ve Kahta İlçelerinin kuzeyde kalan yarısı ile Gölbaşı, Çelikhane, Gerger, Sincik ve

Tut İlçeleri tamamen dağlıktır. Merkez, Besni ve Kahta İlçelerinin güney kısımları ile Samsat İlçesinin tamamına yakın kısmı düz ve ovalıktır.

İlin en önemli akarsuyu olan Fırat Nehri, Adıyaman'ın doğu ve güney sınırlarını çizerek güney istikametine doğru akmakta iken, Atatürk Barajının yapılması nedeniyle bu alan büyük bir göle dönüşmüştür. Fırat Nehri, bu bölgede akarsu özelliğini kaybetmiştir. İlin diğer önemli akarsuları; Kahta, Göksu, Sofraz, Ziyaret, Çakal, Kalburcu, Eğri, Şepker ve Akdere çayları olup, bunların çoğu yazın kurumakta veya suları çok azalmaktadır.

İlin en büyük gölü 817 km²'lik alanıyla İlin güneyinin ve doğusunun büyük bir bölümünü kaplayan Atatürk Baraj Gölüdür. İlin diğer gölleri Gölbaşı İlçesinde bulunan Gölbaşı, İnekli ve Azaplı Gölleridir. Çelikhan İlçesinde bulunan Abdulharap Gölü, Çat Barajı Göl sahası içinde kalmıştır(Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

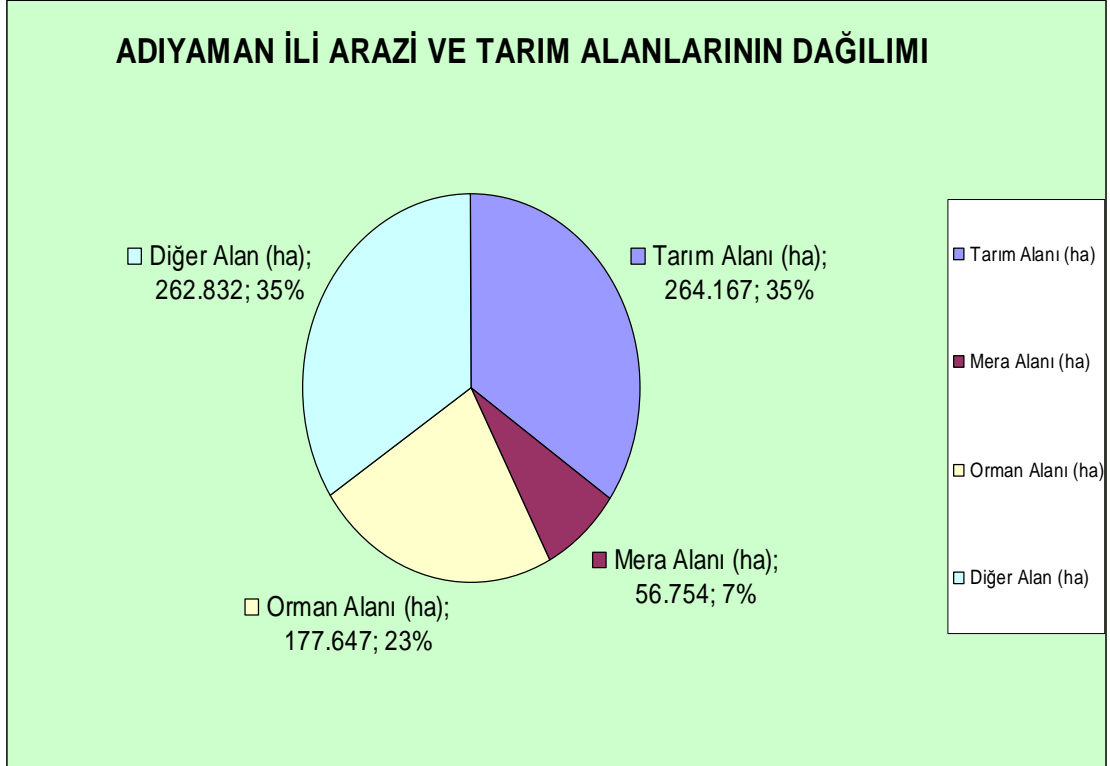
7.2.5. Bitki Örtüsü

Adıyaman ili Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri arasında geçit bir ildir. Hatta kısmen Akdeniz Bölgesinin özelliklerini de taşır. Bu nedenle bitki örtüsü de bu üç bölgenin özelliklerini taşımaktadır. Yüksek rakımlı yerler genelde meşe ağaçları ile kaplanmış olmakla birlikte, su ve toprak erozyonu nedeni ile çıplak hale gelmiş arazilerde mevcuttur.

Yaz mevsiminin uzun ve kurak geçmesi dolayısıyla orman içi bitki örtüsü yok denecek kadar azdır. Tarım yapılmayan alanlar çayır, mera, yabani ağaçlar ve makilerle kaplıdır. Sazlık, bataklık alanlarda suyu seven bitki türlerine rastlanmaktadır(Adıyaman Tarım Master Planı, 2004).

7.2.6. İl Arazisinin Niteliklerine Göre Dağılımı

Adıyaman'ın rakımı 669 m olup yüzölçümü 761.400 hektardır. Bunun 264.167 hektarını tarım arazileri oluşturmaktadır. Tarım alanlarının % 81,3 lük bölümü olan 214.757 hektar alanda kuru tarım, % 18,7 lik bölümü olan 49.410 hektar alanda sulu tarım yapılmaktadır (Adıyaman İl Tarım Md. Brifing Raporu,2010).

Şekil 7.1. Adiyaman İli Arazî ve Tarım Alanları Dağılımı (Adiyaman İl Tarım Md. Brifing Raporu, 2010).

Çizelge.7.1 Adiyaman İli Tarım Arazisinin Tarla Kullanım Şekli (2009)

Tarla Toplamı % 87	Ürünler	Üretim Alanı (1000 da)		Ürünler	Üretim Alanı (1000 da)
Hububat % 61	Buğday	1026	Yumru Bitkileri % 0,3	patates	-
	Arpa	542		Soğan	5
	Mısır	44		Sarımsak	3
Baklagiller % 11,7	Nohut	173	Endüstri Bitkileri % 12,2	Tütün	11
	Fasulye	2		Pamuk	300
	K.mercimek	135		Ş.pancarı	0,5
Yem Bitkileri % 2,5	Fiğ, Yonca	67		Susam	2,5

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Üretim alanı olarak özellikle hububatlardan buğday, arpa öne çıkarken baklagillerden nohut ve kırmızı mercimek grubu ile endüstri bitkilerinden pamuk bitkisi önemli olmaktadır. Tütün üretiminin ise yok denecek kadar azaldığı

görülmektedir. Baklagillerin tahıllardan sonra geniş bir ekim alanına sahip olması, kuşkusuz tahıllar gibi kuraklığa dayanıklı olması, dolayısıyla sulamasız koşullarda yetiştirilmesine bağlıdır. Baklagiller bakımından da bölgenin nohut üretiminin yaklaşık %21, fasulye üretiminin ise %31'inin Adıyaman ilinde üretildiği görülmektedir. Mercimek üretiminde ise bölge içindeki payı % 4,04 olmasına rağmen ülke içindeki payı % 3,98 gibi önemli bir oran olmaktadır.

7.3. Adıyaman İlinde Sarmalık Kıyılmış Tütün Üretimi

Adıyaman ili Çelikhan ilçesi ve merkeze bağlı kuzey kesimlerde bulunan dağlık köylerde yaklaşık olarak 6000 üretici tarafından yılda 3000 ton düzeyinde üretilen ve ciddi anlamda geniş bir üretici kitlesinin tek geçim kaynağı olan sarmalık kıyılmış tütün yasadışı yollarla satışı yapılmaktadır (TAPDK, 2011). Bölge üreticileri mevcut tütün üretimlerine yasal bir statü kazandırarak vergi ve cezai işlemlere yönelik uygulamaların yenilenmesini talep etmektedir. 4733 sayılı yasada kısmen düzeltme yapılmış ise de yetersiz olarak görülmektedir. Yeni düzenlemeye göre;

Ticari amaçlı kıyılmış sarmalık tütün üretenlerle, satan ve satışa arz edenlere ürettikleri, sattıkları ve satışa arz ettikleri tütünün; 50 kg'a kadar (50 kg. dahil) olması halinde 250 TL (1/20 oranında ceza düşüyor), 50 kg'dan 100 kg'a kadar (100 kg dahil) olması halinde 500 TL (1/10 oranında ceza düşüyor), 100 kg'dan 250 kg'a kadar (250 kg dahil) 1.500 TL, 250 kg'dan 500 kg'a kadar (500 kg dahil) 3.000 TL, 500 kg'dan fazla olması halinde 5.000 TL idari para cezası verilir.

Önceki uygulamalarda miktar düzeyi gözetilmeksizin yakalanan tütünün imhası ve 5000 TL para cezası uygulanmaktaydı.

7.3.1. Mevcut Durum

Ülkemizde üretilen sarmalık kıyılmış tütün mamulleri;

1- 3/01/2002 tarihli ve 4733 sayılı Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun,

2- 4/11/2010 tarihli ve 27749 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Tütün ve Mamullerinin Üretim ve Ticaretine İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,

3- 6/1/2005 tarihli ve 27749 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, Tütün Mamullerinin Zararlarından Korumaya Yönelik Üretim şekline, Etiketlenmesine ve Denetlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,

4- 12/10/2005 tarihli ve 25964 sayılı resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Sarmalık Kıyılmış tütün Mamullerinin Üretimi, Ambalajlanması ve Piyasaya Arzına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik,

Kapsamında, TAPDK'dan gerekli izinlerin alınması kaydıyla piyasaya arz edilebilmektedir. Mevzuat kapsamında alınan izin doğrultusunda üretilen sarmalık kıyılmış tütün mamulleri, TAPDK'nin gözetimini, denetimini ve uygun bulunduğunu ifade ve işaret eden; üzerinde üretim yılı ibareli, TAPDK ve GİB logolarını içeren bandroller ile satışa sunulabilmektedir.

Türkiye'de sarmalık kıyılmış tütün mamüllü üretimi yapan iki firma bulunmakta olup 2009 yılında 270 kg sarmalık kıyılmış tütün mamulü satılmış 46,7 bin TL ciro elde edilerek ÖTV ve KDV olarak 34 bin TL gelir sağlanmıştır.

2010 yılında ise sarmalık kıyılmış tütün mamulü satışları 274,15 kg olarak gerçekleşmiş, bu kapsamda 65,796 TL ciro elde edilerek ÖTV ve KDV olarak devlete 51,4 bin TL gelir elde edilmiştir.

2003-2010 yılları arasında sarmalık kıyılmış tütün mamulü satış miktarları Çizelge.7.3'de belirtilen şekilde gerçekleşmiştir.

Çizelge.7.2. 2003-2010 Yılları Arasında Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamulü Satış Miktarları

Yıllar	Satış Miktarı (kg)
2003	76.700,00
2004	34.000,00
2005	18.600,00
2006	--
2007	--
2008	--
2009	270,00
2010	274,00

Kaynak: TAPDK, 2011

Yasadışı olarak piyasaya arz edilen sarmalık kıyılmış tütünün toplam miktarının 2009 yılında 5 milyon kg, 2010 yılında ise bu rakamın 10-12 milyon kg civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Yasadışı sarmalık kıyılmış tütün ticaretine hammadde oluşturan yaprak tütün üretimi üretim merkezleri bazında incelendiğinde, bu tütünlerin ağırlıklı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yetiştirildiği görülmektedir. Söz konusu üretim merkezlerinin 2010 yılında tahmini üretici sayısı ve üretim miktarı Çizelge 7.4'de gösterilmiştir.

Çizelge 7.3 2010 Yılında Tahmini Üretici Sayısı Ve Üretim Miktarı

Üretim Merkezi	Üretici Sayısı	Üretim Miktarı (kg)
Adıyaman-Merkez-Çelikhan (Malatya-Doğanşehir dahil)	6.000	3.000.000
Bitlis-Merkez-Hizan-Mutki	6.500	3.500.000
Diyarbakır-Kulp-Lice (Mardin-Kızıltepe-Mazıdağı- Savur dahil)	3.000	1.500.000
Muş-Kızılağaç (Bingöl-Solhan dahil)	3.000	1.500.000
Hatay-Yayladağı	1.000	500.000
TOPLAM	19.500	10.000.000

Kaynak: TAPDK, 2011

Üretim merkezlerinin belirtilen illerde yoğunlaşmasının temel sebebi; bu bölgelerde yetişen tütünlerin kıyılmak suretiyle içilebilen özelliklere sahip olması ile bölge insanının geçmişten bugüne sarmalık kıyılmış tütün mamulü tüketim alışkanlığıdır.

Adıyaman ilinde gerçekleştirilen saha çalışmasında görüşülen sivil toplum örgütleri yetkililerince; söz konusu tütünler genelde sarp ve çok parçalı arazilerde yetiştirilmekte olduğu, üretici başına düşen arazi toplamının ortalama 1.5-2 dekar olduğu ve genelde üreticilerin arazileri kiralamak suretiyle işlediği, dekar başına yaklaşık 200 kg verim alındığı, her bir üreticinin yılda asgari 400-500 kg tütün ürettiği, üreticilerin bu tütünleri 10 ile 30 TL fiyat aralığında satarak ailelerinin yıllık

ihtiyacını karşıladığını, tütünlerin kıyıldıktan sonra nihai tüketiciye 15 ile 45 TL fiyat aralığında pazarlandığı ifade edilmektedir.

İlgili Kurumlar tarafından bu bölgelerden alternatif projeler denendiği, ancak, arazilerin çok parçalı olması, üretici başına düşen arazinin küçüklüğü, üreticilerin arazi sahibi olmaması ve mevcut arazilerden elde edilen gelirin başka tarım ürünlerinden veya faaliyetlerden elde edilememesi bu güne kadar bu projelerin başarılı olmasına engel olduğu ifade edilen diğer hususlardır.

Sarmalık kıyılmış tütün mamulüne konu tütün üretiminin ve ticaretinin, üretim merkezlerinin sosyo-ekonomik yapısına etkisi de son derece önemlidir. Tütün üretimi aile ziraatı şeklinde ve emek yoğun olarak yapılmaktadır. Yukarıdaki tabloda yer alan 19.500 üretici sayısı, bu bölgelerdeki aile nüfusunun fazlalığı ile birlikte değerlendirildiğinde, yaklaşık 80.000 kişiye karşılık gelmektedir. Oluşan toplam istihdam, tütünlerin kıyılması ve sarmalık kıyılmış tütün mamulü olarak satışı aşamalarında çalışan insanlar ile birlikte daha da fazladır. Söz konusu üretim bölgelerinin hassasiyetleri, coğrafi ve ekonomik yapısı göz önüne alındığında, sarmalık kıyılmış tütün mamulüne konu faaliyetlerin yarattığı istihdam ve dolayısıyla bu bölgelerin önemli sorunlarından olan göçü azaltıcı etkisi azımsanmayacak düzeydedir.

Sarmalık kıyılmış tütünler; üreticilerden yaprak tütün halinde alınarak kıyılmakta ve paketlenmeksizin açık olarak istenen miktarda yasadışı olarak piyasaya sunulmaktadır. Söz konusu bu ürünler hiçbir denetime tabi tutulmamaktadır. Piyasada, kolluk güçleri tarafından yapılan yakalamalarda şahıslar hakkında 4733 sayılı Kanununun 8 inci maddesinin beşinci fıkrasının (1) bendi gereği idari yaptırım uygulanmakta, yakalanan ürünler için de mülki amirliklerce mülkiyetinin kamuya geçirilmesi kararı verilmektedir.

Türkiye’de özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde üretilerek yasadışı yollarla satışı yapılan, bu haliyle 4703 sayılı Ürünlere İlişkin Teknik Mevzuatın Hazırlanması ve Uygulanmasına Dair Kanun kapsamında güvenli ürün olarak da sayılmayan sarmalık kıyılmış tütünün, yasal zemine çekilmesi tütün üretimi yapan bölge insanı için önemli olmaktadır.

7.3.2. Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamullerinin Vergi Yapısı

Sarmalık kıyılmış tütün mamullerinin vergi yapısının incelenmesinde, öncelikle sarmalık kıyılmış tütün mamullerinin Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonlarının (GTİP) tespit edilmesi, daha sonra belirlenen GTİP’te uygulanan ve uygulanması planlanan Özel Tüketim Vergisi belirtilmiştir.

Sarmalık kıyılmış tütün mamullerinin vergi yapısı Çizelge 7.5’ de verilmiştir.

Çizelge 7.4. Sarmalık Kıyılmış Tütün Mamullerinin Vergi Yapısı

GTİP Numarası	Mal İsmi	Vergi Oranı (%)	Asgari Maktu Vergi Tutarı (TL)
2403.10.10.00.19	Diğerleri (Net muhtevası 500 gramı geçmeyen ambalajlarda)	63	
2403.10.90.00.19	Diğerleri (Net muhtevası 500 gramı geçen ambalajlarda)	63	

Kaynak: TAPDK, 2011

Mevcut uygulamada nispi vergi oranının sigarayla aynı tutulmakla birlikte asgari maktu vergi miktarının sigaraya oranla düşük tutulduğu görülmektedir. Mevcut düzenlemelerle sarmalık kıyılmış tütün mamulünün yasal zemine çekilmesi sağlanamamıştır.

7.4. 2000 Yılı Sonrası Tütün Üretimine Yönelik Uygulamaların Adıyaman Bölgesindeki Etkileri

Türkiye’de tütünde destekleme uygulamaları 1940 yılında başlamıştır. Öncelikle tütün alım fiyatları, ekicilerin mağdur edilmemesine dikkat edilerek Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiş ve daha da önemlisi yetiştirilen tütünün tamamının devlet nam ve hesabına bir kamu kuruluşu tarafından satın alınacağı güvencesi verilmiştir.

Türkiye'nin kamu finansman açığı nedeniyle, 1999 yılı sonunda tarım politikaları konusunda radikal tedbirler alınması gerekmiştir. Bu arada Dünya Bankası ile Tarım Reformu Uygulama Projesi yürütülmesine başlanmış, 2000 yılından itibaren tarım sektöründe destekleme alımlarının kaldırılması ve destekleme aracı olarak sadece doğrudan gelir desteğinin uygulanmasına karar kılınmıştır.

4733 sayılı Kanun ile tütünde destekleme alımları kaldırılmış olup, uygulanacak tarımsal desteklerin ne şekilde olacağı hususunda Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

Doğrudan Gelir Desteğinin (DGD) kurgulanışındaki hatalar, tütün üreticilerinin başlangıçta bu destekten faydalanmasına engel olmuştur. Küçük arazilerde çoğunlukla ortakçı ve yarıcı olarak tütün üretimi yapan aileler bu destekten faydalanamamış, desteği arazi sahipleri almıştır. Kendi arazisinde üretim yapanlar ise tapudaki intikal masraflarının, alacakları destekten fazla olması sebebiyle bu destekten uzun bir süre yararlanamamıştır.

2003 yılından itibaren tarımda destekleme araçları yeniden çeşitlenmeye başlamıştır. 2005 yılında uygulanan destekleme araçlarından tütün üreticileri DGD, gübre ve mazot desteklerinden yararlanmışlardır. Tütüne, 16 YTL/da DGD, 3 YTL/da gübre ve 4,5 YTL/da mazot desteği uygulanmıştır. 2005 yılında bütçe kısıtlamaları nedeniyle DGD'nin 10YTL/da, gübre ve mazot desteğinin ise tamamı ödenmiştir. DGD dışındaki desteklerin devamı yönünde bir program bulunmamaktadır. 2005 yılında tütün üreticisi dekara 17,5 YTL destek almıştır. Bu destek, üretim maliyetinin yaklaşık %5'ini karşılamaktadır.

Uygulanmakta olan DGD, mazot ve gübre destekleri gibi tarımsal teşvik tedbirlerinin Türkiye'de tütün yetiştiriciliğini koruma ve geliştirmeden uzak olduğu görülmektedir.

Çizelge.7.5. Adıyaman da Tütün Bitkisinin Dönemler İtibariye Üretimi

Yıl	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)	Yıl	Ekilen alan (dekar)	Üretim (ton)
1994	129.200	12.982	2002	53.890	5.928
1995	153.940	16.267	2003	93.080	6.463
1996	166.820	15.242	2004	91.380	7.864
1997	283.750	25.000	2005	98.860	6.485
1998	334.650	25.416	2006	87.848	5.737
1999	250.960	22.638	2007	89.966	4.547
2000	190.380	14.390	2008	86.865	5.590
2001	104.690	7.851	2009	11.198	557

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Adıyaman ilinde tütün üretim alanları ve ekim alanı değişimine bağlı olarak değişen üretim miktarları Çizelge 7.2’de verilmiştir. Buna göre 1994, 1995 ve 1996 yıllarında tütün üretimine kota getirilmesi nedeniyle üretim miktarında % 45-50 düzeyinde bir azalma gerçekleşerek ortalama 140.000 da (Adıyaman ili toplam tarım alanının %5,2’si) alanda 14.000 ton seviyesinde gerçekleşmiştir.

Kotanın kaldırılması ile daha sonra tekrar artarak 1998 yılında son 10 yılın en yüksek değerine ulaşarak 335.000 da (Adıyaman ili toplam tarım alanının % 12,6’sı) alanda 25.000 ton şeklinde üretim gerçekleşmiştir.

Üretim miktarlarının ihracat ve iç tüketim ihtiyaçlarının çok üzerine çıkması nedeniyle oluşan tütün stokları ve karşılanamayan stok maliyetleri, tütün politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya koymuş, bunun neticesinde de devlet destekli üretim politikalarından vazgeçilmiştir.

İlk aşamada Güneydoğu Anadolu bölgesi için 1998 üretim yılı için belirlenen 54 bin tonluk kota miktarı 1999 da 38 bin 2000 yılında ise 36 bin ton olarak belirlenmiştir. Kota miktarlarındaki sınırlamaya paralel olarak Adıyaman tütün üretiminde önemli miktarda azalma olduğu görülmektedir.

2002 yılında 1177 sayılı Tütün ve Tütün Tekeli Kanunu kaldırılarak 4733 sayılı yeni tütün yasası yürürlüğe girmiştir. Yeni yasa ile tütün üretiminde coğrafi sınırlama sona erdirilmekte; tütünün fiyatlandırılması, alımı, satımı ve ithalatı ile tütün ürünlerinin üretimi, gibi konularda sektör tümüyle serbest rekabete açılmış ve

en önemlisi Destekleme alımları kaldırılmış, üretici tütünleri için yazılı sözleşme esası veya açık artırma yöntemi ile alınıp satılması sistemi getirilmiştir.

Büyük oranda Tekel alım garantisine paralel bir şekilde üretimin gerçekleştiği Adıyaman ilinde yeni yasal düzenlemeler ile tütün üretimi yıldan yıla azalarak 2009 yılında 11 bin da alanda 557 ton şeklinde gerçekleşmiştir.

33.342 tütün üreticisinin bulunduğu ilde devlet destekli tütün üretiminin sona ermesiyle sosyal ve ekonomik hayatta büyük değişimlerin olması kaçınılmaz olmuştur. Tütüne alternatif faaliyetler gerçekleştirilememiş olmakla beraber taban arazide tütün tarımı yapan arazi sahipleri ağırlıklı olarak hububat tarımına yönelmişlerdir.

Tütün düzeyinde yoğun bir işgücü ve emek gerektirmeyen hububat tarımı, arazi sahibi olmayıp tütün tarımını kiracı veya ortakçı olarak yapan üreticileri daha derinden etkilemiş, işsiz kalmalarına ve dolayısıyla büyük şehirlere göç etmelerine neden olmuştur.

7.4.1. Tarımsal Üretim Deseni Üzerindeki Etkileri

Ø İncelenen köylerin tamamı 10 yıl öncesine kadar köylerinde tütün üretiminin gerçekleştiğini ancak miktarın kota vb. uygulamalardan etkilenerek azalıp arttığını belirtmişlerdir. En düşük 200 da /köy en yüksek düzeyde ise 5000 da / köy şeklinde değişen üretim miktarı, köylerin sahip olduğu coğrafik koşullardan da etkilenmektedir.

Dağlık, engebeli ve arazilerin küçük ölçekli olduğu köylerde kiracılık-ortakçılık kavramının çok yaygın olmadığı, üretilen tütünün piyasada değerlendirebildiği dolayısıyla tekel tütün alım garantisinin üretim üzerinde belirleyici bir faktör olma noktasında sınırlı kaldığı gözlenmiştir.

Ova kesiminde, taban arazi miktarı fazla olan köylerde ise çok daha geniş alanlarda tütün tarımının yapıldığı, tütünün yoğun iş gücü gerektiren bir faaliyet olması nedeniyle yüksek düzeyde istihdam sağladığı ancak üretiminin ciddi anlamda tekel alım garantisine bağlı olması nedeniyle istihdamın kırılabilir bir yapıya sahip olduğu gözlenmiştir.

Ø Anket çalışmasının uygulandığı ve 2000 yıllarında ağırlıklı olarak tütün tarımının yapıldığı köylerin % 36'sı geçmişten bu güne köylerin de tütün tarımına devam ettiklerini belirtirken, % 64'ü köylerinde şu anda tütün tarımının yapılmadığını belirtmişlerdir. Güneydoğu Anadolu, dolayısıyla Adıyaman bölgesinde tütün üretimi büyük oranda Tekel garanti alımlarına bağlı olarak değişim gösterse de Çelikhan ilçesinde sarmalık kıyılmış tütününün piyasada yüksek fiyatlardan alıcı bulması tütün üretiminin devam etmesini sağlamıştır. Ayrıca, bölgede sözleşmeli tütün ekiminin yaygınlaşmaya başladığı da görülmektedir.

Ø Araştırma bölgesi içinde coğrafik yapısı ve iklimi farklı olan köylerin bulunduğu ve tekel tütün alım garantisinin son bulmasının bu köylerde farklı etkiler yarattığı belirlenmiştir. Anket çalışmasının yürütüldüğü köyler % 95 oranında iklimin yazları serin, kışları sert, arazilerin küçük ölçekli ve parçalı olduğu Adıyaman merkez ilçesinin kuzey kesimlerinde bulunan dağlık köylerde ve Çelikhan ilçesinde üretilen tütünün daha kaliteli olduğunu belirtmişlerdir. Bu bölgede üretilen tütünün kıyılmış sarmalık tütün olarak tüketilebildiğini, iç piyasada yüksek düzeyde talep edildiğini ve en önemlisi tekel tütün alımında herhangi bir sınırlama olmadığı dönemlerde bile bu bölgelerde üretilen tütünün sadece % 15'inin tekele verildiğini belirtmişlerdir. Ova kesiminde (taban arazi) üretilen tütünün ise tek alıcısının Tekel olduğu, üretimin doğrudan tekelin alım politikaları ile bağlantılı olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ova kesiminde, yani taban arazilerin tütün için optimal alanlar olmadığı sadece uygulanan yüksek fiyat politikalarından dolayı tütün üretiminin bu alanlara kaydığı, tekelin tütün piyasasından çekilmesiyle üretimin bu noktalarda sonlandığı yapılan tespitler arasındadır.

Ø Anket yapılan köylerin % 80'i tütün üretiminden vazgeçip alternatif ürünlere yönelen çiftçilere yönelik uygulamaya konan alternatif ürün projesinden haberdar olduklarını, ancak alternatif ürün projesi kapsamındaki önerilerin tütünün yerine geçebilme noktasında yetersiz kaldığını belirterek daha cazip projelerin üretilmesi gerektiğini, tütüne alternatif tarımsal faaliyetlerin ancak sulama imkanlarının olması ile gerçekleşebileceğini düşünmektedirler.

Alternatif ürün projesi kapsamında yapılan destekleme ödemelerinin dekar başına yapılması, arazisi olmayan ve tütün tarımını kiracı-ortakçı olarak yapan geniş

bir kitlenin desteklemelerden faydalanamamasına neden olmaktadır. Bu noktada projenin eksik kaldığı düşünülmektedir. Çizelge 7.6'da Adıyaman ilinde Tekel'e kayıtlı üretici sayısı ve alternatif ürün projesi kapsamında desteklemelerden faydalanan üretici sayısı sunulmuştur.

Çizelge 7.6 Adıyaman ilinde Tekel'e Kayıtlı Tütün Üreticileri ve 2002 – 2010 Yılları Arasında Alternatif Ürün Desteğinden Yararlanan Çiftçi Sayısı

İLÇE ADI	Tütün Tarımı Yapılan Köy ve Mahalle Sayısı	Tütün Üretici Sayısı	Alternatif Ürün Desteğinden Yararlanan Çiftçi Sayısı
MERKEZ	195	20161	6935
SAMSAT	17	1442	1088
KAHTA	82	7310	2281
BESNİ	54	4191	2696
GÖLBAŞI	2	38	182
ÇELİKHAN	13	200	181
TOPLAM	363	33342	13363

Kaynak: Adıyaman İl Tarım Md. ve Tekel verilerinden derlenmiştir.

Alternatif ürün projesinden faydalanan tütün üreticilerinin düşük seviyede kalmasında; Adıyaman ilinde tarlası olmayıp kiracı veya ortakçı olarak tütün tarımı yapanların sayısını oldukça fazla olması ve verilen desteğin düşük olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Ø Çalışmanın yürütüldüğü köyler tütün tarımının sona ermesiyle % 85 oranında hububat tarımına yöneldiklerini belirtmişlerdir. Ancak, tütün tarımı ve tekelin garanti alımının son bulmasına olumlu bakmamakla beraber hububat tarımından elde ettikleri kazancın tütün kazancına oranla çok düşük düzeyde kaldığını belirtmişlerdir. Köylerinde sulama imkanlarının oluşması durumunda tütünün yerine geçebilecek tarımsal faaliyetlerin oluşabileceğini belirtmekle beraber hayvancılık faaliyetlerinin desteklenmesi, alternatif ürün projesinin kapsamının genişletilmesi ve diğer tarımsal faaliyetler konusunda eğitim ihtiyacı ağırlık kazanan beklentiler arasındadır.

7.4.2. İstihdam Üzerindeki Etkileri

Ø Anket yapılan köyler % 85 oranında köylerinden mevsimlik tarım işçisi olarak başka şehirlere gidildiğini belirtmişlerdir. Mevsimlik tarım işçisi olarak Malatya-kayısı, Giresun –fındık, Niğde- Patates ve Şanlıurfa-Pamuk işçiliğine gidildiği belirlenmiştir.

Çalışma alanını oluşturan köylerden İl ve İlçe merkezine gününbirlik çalışmaya gitme oranı ise 51 düzeyinde olmaktadır. Ağırlıklı olarak il ve ilçe merkezine yakın olan köylerden gidilmekle beraber gidenler herhangi bir nitelik gerektirmeyen işlerde işçi olarak çalışmaktadırlar.

Ø Kiracı veya ortakçı olarak tütün tarımı yapanların bölgede azımsanmayacak düzeyde olduğu bilinmektedir. Çizelge 7.7’de araştırma sahası içinde bulunan köylerde tütün tarımını kiracı veya ortakçı olarak yapanların oranları verilmiştir.

Çizelge 7.7 Köylerdeki Kiracılık – Ortakçılık Düzeyi

Kiracılık ve Ortakçılık (%)	Köy Sayısı (adet)	Köylerdeki Kiracı-Ortakçı Oran (%)
1 - 20	6	16
21 – 50	13	32
51 +	31	52

Çizelge 7.7’de Adıyaman ilinde tütün tarımının yoğun olarak yapıldığı dönemlerde köylerdeki kiracı – ortakçı oranının anket yapılan 50 köyden 31’nde % 50 üzerinde olması görülmektedir.

Ayrıca, küçük ölçekli arazi sahibi olanlar mevcut tarlalarının geçimlerini temin etmeye yetmediğini ve bu nedenle kiracı veya ortakçı olarak tütün ektiklerini belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kiracı veya ortakçı olarak tütün eken çiftçilerin % 61’inin hiç tarlası olmadığı, geriye kalan % 39’unun ise 5 – 15 da büyüklükte arazi sahibi oldukları belirlenmiştir

7.4.3 Nüfus ve Göç Üzerindeki Etkileri

Tekel tütün alım garantisinin önce sınırlandırıldığı ve sonra tamamen kaldırıldığı dönemden sonra köylerin % 91'nin nüfusu azalırken, % 9'nun ise nüfusunun arttığı belirlenmiştir. Çizelge 7.7'de tütün tarımının ekonomik bir faaliyet olmaktan çıkmasıyla meydana gelen nüfus değişimleri sunulmuştur.

Çizelge 7.8 Köylerdeki Nüfus Değişimi

Göç Oranları (%)	Köy Sayısı (adet)	Anket Uygulanan Köyler Düzeyinde Oran (%)
1- 20	12	24
21-50	14	28
51 +	19	38

Araştırma alanının oluşturan ve 2000 yıllarına dek tütün üretiminin yoğun olarak yapıldığı köylerin % 38'nde, % 50 üzerinde göç gerçekleştiği görülmekle beraber köylerin % 10'nda ise % 17 oranında nüfus artışı olduğu belirtilmiştir.

Nüfus artışı görülen köylerde önemli düzeyde sözleşmeli tütün tarımı ve sarmalık kıyılmış tütün ekildiğinin görülmesi, bölge çiftçisinin tarımını çok iyi bildiği tütünün göçün engellenmesi ve istihdam üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğu görüşünü doğrulamaktadır.

Göçün gerçekleştiği merkezler % 97 oranında Adıyaman, Adana, Mersin, İstanbul, İzmir ve Malatya şehirleri olduğu görülmekle beraber gerçekleşen göç % 92 oranında tütün alım garantisinin sona ermesi ile ilişkilendirilmektedir. Temel neden olarak tütün tarımının sona ermesinden sonra ciddi anlamda bir atıl iş gücünün ortaya çıkması ve tütüne alternatif faaliyetlerin üretilmemesi olarak gösterilmektedir.

Yapılan anket çalışmasında kota uygulamalarının olmadığı dönemlerde en çok 5.000 da taban arazi üzerinde tütün tarımının yapıldığı, tütün tarımının yoğun emek ve işgücü gerektiren bir faaliyet olması nedeniyle taban arazide 6 erişkini

bünyesinde bulunduran bir ailenin en çok 50 da arazide tütün tarımı yapabilecekleri belirtilmiştir.

Ø Tütün tarımının bitmesiyle araştırma sahasında kiracı ve/veya ortakçı kavramının yoğun olduğu köylerin göç eğilimlerinin çok daha yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir.

Araştırmanın yürütüldüğü köylerin % 53'ü tütün faaliyetinin köylerinde son bulmasıyla kiracı ve/veya ortakçı olarak tütün tarımı yapanların % 80'inin göç ettiklerini belirtirken, geriye kalan % 47'lik kesimde ise bu oranın % 50 düzeyinde olduğu gözlenmiştir.

Adıyaman ilinde geniş tarım alanlarına sahip olup halk arasında 'ağa' olarak nitelendirilen kişiler kiracı veya ortakçılık şeklinde geniş kitlelerle tütün tarımı yaptıkları bilinmektedir. Tekel garanti alımlarının sona ermesiyle bu kişilerin köylerinde çalışan kiracı ve ortakçıların % 80 düzeyinde göç ettikleri yapılan tespitler arasındadır.

7.4.4. Tütün Üreticilerinin Aile, Yaş ve Eğitim Durumları

Ø Mevcut dönemde veya geçmişte tütün üretimi ile uğraşan tarımsal işletme sahiplerinin yaş dağılımları incelendiğinde en küçük üretici yaşı 25, en büyük üretici yaşı ise 84 olmaktadır. Üretici yaş ortalaması ise 47 olarak tespit edilmiştir. Tütün üreticileri yaş ortalamasının 47 olması üreticilerin orta yaş gurubunda yoğunlaştığını göstermektedir.

Ø Eğitim-öğretimde ise üreticilerin % 77 oranında okur-yazar veya ilk öğretim düzeyinde, buna karşın % 23 oranında lise veya bir üst öğrenim düzeyinde oldukları gözlenmiştir. Veriler tütün üreticilerinin eğitim düzeylerinin büyük oranda düşük olduğunu göstermektedir.

İncelenen işletmelerde üreticilerin yaş ortalamasının 47 olması ve % 77'sinin okur-yazar veya ilköğretim düzeyinde olmaları tütünün yerine geçebilecek alternatif bir tarımsal faaliyeti benimsemeye güçlüklerle karşılaşabileceklerini ortaya koymaktadır.

Ø Tütün tarımını nasıl öğrendiniz sorusuna ise üreticilerin % 97'si tütün tarımı konusunda herhangi bir eğitim almadıklarını, büyüklerinden ve çevrelerinden öğrendiklerini belirtmişlerdir.

7.4.5. Tütün Üreticilerinin Mesleki Deneyim ve Mülkiyet Durumları

Ø Anket yapılan çiftçilerin % 62 si tütün ekimini kendi tarlalarında % 38 ise kiracı veya ortakçılık şeklinde yaptıklarını belirtmişlerdir. Kiracı veya ortakçı olarak tütün tarımı yapanların büyük bir oranda tütün tarımından sonra mevsimlik tarım işçisi, yövmiyeci, işçilik, vb. işlerde geçimlerini sağlamaya çalışırken, arazi sahibi olanlar ise ağırlıklı olarak hububat tarımı, hayvancılık veya şehirde esnafılık vb. faaliyetlerle uğraşmakla beraber, mevcut faaliyetlerin tütün tarımı düzeyinde bir işgücü gerektirmediği ve aile bireylerin yılın büyük bir bölümünde işsiz olduğunu belirtmişlerdir.

Ø Üreticilerin kota uygulamalarının olmadığı yıllarında tütün tarımı yaptığı arazi büyüklükleri çizelge 7.9'da gösterilmiştir.

Çizelge 7.9 Tütün Üreticilerin Tütün Tarımı Yaptıkları Arazi Büyüklükleri

Arazi Büyüklükleri (Da)	Tarımsal İşletme Sayısı (Adet)	Anket Uygulanan Tarımsal İşletmeler Düzeyinde Oran (%)
1 – 10	10	20
10 - 30	13	26
30 – 50	12	24
50 - 100	7	14
+ 100	8	16

Tekel kota uygulamaları ve sonraki dönemlerde alım garantisinin son bulmasıyla 20 da ve üzeri alanlarda tütün tarımı yapanların tamamı üretimden çekilmiştir. Buna karşın piyasada talebi yüksek, kıyılmış sarmalık tütün eken ve

tarım arazilerinin büyük oranda 1 -10 da büyüklükte olduğu Çelikhan ilçesi ve Kuzey Adıyaman'ın bazı köylerinde üretim devam etmiştir. Bu durum tütün'ün optimal alanlardan kayıp ekonomik olamayan taban araziye kaymasında Tekel alım garantisinin büyük oranda etkili olduğunu göstermektedir.

Şu anda tütün tarımı yapıyor musunuz sorusuna ise üreticilerin % 82'si hayır cevabı verirken % 18'i evet cevabı vermişlerdir. Günümüzde tütün tarımı yapanlar dağlık kesimde sarmalık kıyılmış tütün veya ova kesiminde son 5 yıldır yayılmaya başlanan sözleşmeli tütün ekenler oluşturmaktadır.

Ø Üreticilerin tarım konusunda tecrübeleri incelendiğinde % 81'inin tarımsal üretim, özellikle tütün tarımı konusundaki tecrübelerinin 20 yıldan fazla olması tütün ekim deneyimlerini yılların birikimiyle sağladıklarını göstermektedir. Çizelge 7.10'da tütün üreticilerinin deneyimleri yıllar itibariyle gösterilmektedir.

Çizelge 7.10 Tütün Üreticilerinin Yıllar İtibariyle Mesleki Deneyimleri

Üretici (Tarımsal İşletme)	Deneyim (Yıl)
10	10 - 20
15	20 - 30
13	30 - 40
12	+ 40

7.4.6. Tütün İşgücüne Katılım ve Tütün Sonrası Üreticilerin Yöneldiği İş

Kolları

Ø Tütünün yetiştirilmesi diğer tarım ürünlerinden farklıdır. Tütün fidelerinin dikimi ve çapalanması, hasat döneminde tütün yapraklarının kırımı, ayrıca yaprakların tek tek iplere dizilerek ya da özel usullerle kurutulmaya bırakılması gerekmektedir. Bütün bu işlemlerin yapılması için de aile bireylerinin çalışmasına gereksinim duyulmaktadır. Tütün tarımında çocuk, genç, yaşlı, kadın- erkek, aile

bireylerinin çoğu çalışmaktadır. Bu nedenle tütün yetiştiriciliğinin sosyal yönü ağırlıklı olmaktadır.

Üreticilerin aile birey sayıları değerlendirildiğinde ortalama aile büyüklüğünün 7,5 kişi olduğu ve aile bireylerinin tütün tarımı faaliyetlerinde aktif işgücüne katılımlarının ise % 85,5 olduğu tespit edilmiştir. Bu oran tütün tarımının yoğun emek isteyen bir faaliyet olduğunu doğrulamaktadır.

Ø Tekelin tütün piyasasından çekilmesi ile sadece Tekel Müdürlüğüne satılmak üzere tütün üreten çiftçi ve aileleri büyük oranda üretimden çekilmişlerdir. Tütünden sonra aile bireyleriniz ne iş ile meşgul olmaya başladılar sorusuna üreticilerin % 19'u işsiz oldukları cevabını verirken, % 46'sı mevsimlik tarım işçisi, geçici işçilik, inşaat işçiliği vb. işlerde çalıştıklarını, % 27'si ağırlıklı olarak kuru hububat tarımı yanında hayvancılık ve azda olsa tütün tarımı yaptıklarını, % 8'i ise şehir merkezinde esnaflık ve eğitimlerine devam ettikleri belirtilmiştir.

8. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Üretimden değerlendirme aşamasına kadar geniş istihdam imkanı sağlayan tütün, birçok bölgemizde yüzyıllardır yaygın olarak aile tarımı şeklinde üretilmekte, başta ihracat olmak üzere, milli gelir açısından ülke ekonomisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Doğal ekolojisinin meyilli kıraç ve gübrelenmeyen araziler olmasına rağmen zaman zaman uygulanan yüksek fiyat politikaları sebebiyle tütün kıraç araziden sulu taban araziye doğru kaymıştır. Taban arazide verimi yüksek seviyelere ulaşmasına rağmen kalitesi büyük çapta düşmüştür. Taban ve sulu araziye zaman içinde önemli ölçüde yerleşen tütün diğer tarımsal ürünler aleyhine üretim miktarını giderek artırmıştır. Biriken stoklar ürün maliyetinin artmasına sebep olduğu gibi ürünün bakım masrafları, maliyetin her geçen gün yükselmesine yol açmış ve bu sebeple tütünde sık sık imha yoluna gidilmiştir.

Geçmiş yıllarda üretim miktarlarının ihracat ve iç tüketim ihtiyaçlarının çok üzerine çıkması nedeniyle oluşan tütün stokları ve karşılanamayan stok maliyetleri, tütün politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerçeğini ortaya koymuş, bunun neticesinde de devlet destekli üretim politikalarından vazgeçilmiştir.

Tütün politikalarındaki değişimlerle birlikte 2000 – 2008 yılları arasında en büyük değişim üretici sayısında olmuştur. 2000 yılında 583.000 olan üretici aile sayısı 2008 yılına gelindiğinde yaklaşık % 69 oranında azalarak 194.000 seviyelerine gerilemiştir. Bir aile, ortalama 4–5 kişi kabul edilirse tüm yılların genel ortalamasına göre 1,3-1,6 milyon kişinin tütün tarımıyla uğraştığı tahmin edilmektedir. Tütün üretici sayısındaki düşüşe paralel olarak üretim miktarında da önemli düşüşler gerçekleşmiştir.

Geçmişten bugüne Adıyaman ili tütün üretimi değerlendirildiğinde 2 farklı durum ile karşı karşıya kalınmaktadır.

Yaklaşık 400 yıllık bir geçmişi olan Adıyaman ili Çelikhan ilçesi ve Adıyaman merkezin kuzey kesimlerinde bulunan dağlık köylerde üretilen sarmalık kıyılmış tütün; genellikle sarp, çok parçalı, ortalama arazi büyüklüğü 1,5- 2 da olan arazilerde üretilmekle beraber iç piyasada yüksek düzeyde talep görmektedir.

Herhangi bir kota uygulamasının olmadığı dönemlerde bile üretilen toplam miktarın sadece % 15'inin Tekel Müdürlüğünü verildiği ifade edilen sarmalık kıyılmış tütün bugün Adıyaman ilinde yaklaşık 6000 işletme tarafından üretildiği tahmin edilmektedir. Yarattığı istihdam ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısına katkısının göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu ifade edilmekle beraber geçmiş yıllarda alternatif ürünlerin denendiği ancak arazilerin çok parçalı ve küçük ölçekli olması nedeniyle başarılı olunamadığı belirtilmektedir.

Bölgede uzun bir geçmişe sahip olup iç piyasada yüksek düzeyde talep gören sarmalık kıyılmış tütünün aksine uygulanan yüksek fiyat politikaları sonucunda optimal üretim alanlarından kayıp taban arazide, zamanla diğer ürünlerin aleyhine yer edinen düşük kaliteli şark tipi tütün, Adıyaman ili ekonomisine sürdürülebilirliği olmayan büyük getiriler sağlamış ve geniş kitlelerin bu sektöre yönelmesine neden olmuştur. Dış satış imkanı bulamayan bu tütünlere yönelik bir üretim planlamasının yapılmaması nedeniyle zamanla büyük stoklar oluşmuş ve sonraki dönemlerde artan stok maliyetleri nedeniyle bu tütünler Tekel tarafından imha edilmiştir. 1998 yılında Türkiye genelinde imha edilen tütünlerin % 88'i Güneydoğu Anadolu bölgesinde üretilen tütünler olmaktadır.

Yıllarca sadece Tekele verilmek üzere üretilen tütünler bugün sözleşmeli tütün üretimi kapsamında firmalar tarafından rağbet görmemekle beraber sözleşmeli tütün üretimi yapan az sayıda tarımsal işletme fiyatların düşüklüğünden yakınmaktadır. Aynı zamanda eğitim düzeyi düşük ve yaş ortalaması yüksek tütün üreticileri farklı faaliyetlere yönelmekte zorlandığı yapılan gözlemler arasındadır.

2001 yılından bugüne uygulamada olan alternatif ürün projesi kapsamında yapılan destekleme ödemelerine Adıyaman ilinde Tekel cüzdanı bulunan 33.342 üreticiden başvuruların sayısı 7.000 düzeylerinde olduğu tahmin edilmektedir. Başvuruların düşük olmasında arazileri olmadığı için destekten faydalanamayan, geçmişte tütün tarımını kiracı veya ortakçı olarak yapanların fazla olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Adıyaman ili ekonomik hayatının en önemli faaliyeti olan ve ilde bulunan diğer bütün sektörleri ayakta tutan tütün tarımı, 2000 yılı sonrası dönemde Tekel'in tütün garanti alımından tamamen çekilmesiyle son bulmuş ve büyük şehirlere doğru

yoğun bir göç başlamıştır. İşsizlik artmış, ortaya çıkan atıl işgücü mevsimlik tarım işçiliğine yönelmiş, kırsal kesimde yaşayan nüfusun özellikle genç kesimi Adıyaman, İstanbul, Adana, Malatya vb. şehirlere göç ederek herhangi bir vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmaya başlamışlardır.

Mevcut durum kapsamında yapılan öneriler;

Ø Türkiye’de tütün sektörünün ekonomik ve sosyal sorunlarının, tarımın diğer sektörlerine oranla daha fazla ve karmaşık durumda olduğu hemen herkesin kabullenebileceği bir gerçektir. Bu yönüyle sürekli güncelliğini koruyan tütün sektörü ile ilgili sorunların çözümlenebilmesi ve ülke ekonomisine beklenen katkıları yapabilmesi için amaçları ve araçları çok iyi belirlenmiş Tütün Politikasının belirlenmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Ø Tütün üreticilerinin rekabet edilebilirliğinin önemli bir şartı olan kaliteden ödün vermeksizin üretim yapabilmeleri için gerekli ve etkin bir üretim politikası sağlanmalı, bu anlamda üreticilere gerekli yardım yapılmalıdır. Arz talep dengesi, diğer ülkelerdeki gelişmeler takip edilerek stok oluşumunu önlemek suretiyle dikkate alınmalıdır. Ayrıca gelir kaybına yol açan yabancı tütün ithalatını minimum düzeye çekmek için Virginia ve Burley tipi tütün yetiştiriciliğine ağırlık verilmelidir.

Ø 2001 yılından bugüne uygulamada olan alternatif ürün projesi kapsamında tütün üreticilerine yapılan destekleme uygulamalarından arazisi olmayıp tütün tarımını kiracı veya ortakçı olarak yapmış olanlarında yararlanabileceği şekilde düzenlenmesi bölge halkı için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Ø Yapılan anket çalışmasında tütün üreticilerinin yaş ortalamalarının yüksek, eğitim seviyelerinin ise düşük olduğu tespit edilmekle beraber genç kesimin ağırlıklı olarak büyük şehirlere herhangi bir nitelik gerektirmeyen işlerde çalıştıkları tespit edilmiştir.

Yeni tarımsal faaliyetlerin ve modern üretim tekniklerinin bölgede uygulanabilmesi için gerekli eğitimi alıp uygulayabilecek genç kuşağın teşvik edilmesi, ekonomik değeri yüksek, katma değer sağlayan tarımsal faaliyetlerin başarıyla uygulanması yanında sürdürülebilirlik adına önemli bir girişim olacağı düşünülmektedir.

Ø Adıyaman ilinde yaklaşık 6000 aile tarafından üretildiği tahmin edilen sarmalık kıyılmış tütün, üretici ailelerin geçimlerini temin etmede tek ve alternatifi olmayan bir faaliyet olarak kabul edilmekle beraber, üretim alanlarından göçün önlenmesine büyük katkılar sunduğu belirtilmektedir. Bu kapsamda üretim alanlarının tespit edilmesi ve üreticilerin ekonomik durumları göz önüne alınarak üretim ve satışına dair yasal düzenlemelerin yapılmasının faydalı bir girişim olacağı düşünülmektedir.

Ø Yapılan yüz yüze görüşmelerde üreticilerin tütün dışındaki tarımsal faaliyetleri uygulama konusunda yeterince bilgi sahibi olmadıkları görülmüştür. Üreticilere yönelik, bölge potansiyeli de göz önünde bulundurularak tarımsal eğitim programlarının hazırlanıp uygulanmasının yerinde bir girişim olacağı düşünülmektedir.

Ø Adıyaman ili sınırları dahilinde Atatürk barajından dolayı çok sayıda gölet bulunmaktadır. Sulama alt yapı projeleri hazırlanarak sulu arazi miktarının artırılması şehirlerden köylere doğru bir geri dönüş sağlamakla beraber istihdama ve ilin ekonomisine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- ADİYAMAN İL TARIM MÜDÜRLÜĞÜ, 2004. Adıyaman İli Tarım Master planı., Adıyaman.
- AKDURAN, Ö., 2004. Ekonomi Politikalarında Kadın Ve Özelleştirmenin Kadın Çalışanlara Etkisi: Tekel Tütün İşletmeleri Örneği. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yüksek Lisans Tezi. 70 Sayfa.
- ALICI, S., 2010. Tütün Tarımı ve Endüstrisine Serbest Piyasa Uygulamalarının Etkileri. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi – Yüksek Lisans Tezi. 81 Sayfa.
- ANONİM, 2004. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Tütün ve Tütün Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu II. Raporu, Ağustos 2004, Ankara.
- ANONİM, 2008. Türkiye’de Tütün Üretimi ve Tekel.
- ASLAN, M., 2008. Genel Hatları ile Türkiye’nin Tütün Fonu Uygulamasına İlişkin Avrupa Birliği Eleştirileri Üzerine Değerlendirmeler.
- ATASEVEN, Y., 2005. AB ve Türkiye’de Tütüne Yönelik Politikalar – Karşılaştırmalı Bir Analiz. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi – Yüksek Lisans Tezi. Sayfa 141.
- ATILLA, N., 2010. Sigara içenlerin 5727 Sayılı Tütün Yasası’na Yaklaşımı ve Yasadan Etkilenimleri. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tıp Fakültesi. 60 Sayfa.
- AYTEKİN, B., 2009. Adıyaman İlinin Kalkınmasında Öncü Sektörler ve Yerel Dinamikler. İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Yüksek Lisans Tezi. 130 Sayfa .
- DOĞAN, H., 2004. Türkiye’de Yeni Tütün Yasasının Tütün Üretimi Ve Üreticileri Üzerine Etkileri, Aletirnatif Ürün Olanaklarının Belirlenmesi, Adıyaman İli Örneği. Ç. Ü Fen Bil. Enstitüsü Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı – Yüksek Lisans Tezi. 86 sayfa.
- DPT, 2006. İçki, Tütün Ve Tütün Ürünleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Tütün Ve Tütün Ürünleri Sanayii Ön Raporu - Dokuzuncu Kalkınma Planı. Ankara.

- ERDOĞAN, M., AKAR, M., (2008) Yitip Giden Tütün ve Özelleşen Tekel. Tütün Üreticileri Birliği, <http://www.tutunbirligi.com>
- ERGÜDER, 2008. Küresel Sağlık İçin Küresel Eylem. Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi. Ankara.
- ERSAN, A., 2004. Tütün Sektör Profile –İstanbul Ticaret Odası. İstanbul.
- FAO, 2003. “Projections Of Tobacco Production, Consumption And Trade To The Year 2010 ” (2010 Yilina Dair Tütün Ticareti, Üretimi ve Tüketimine Dair Öngörüler)
- GÜL, U., ARISOY, H., SİVÜK, H., ATASEVEN, Y., 2009. Alternatif Ürün Projesi Kapsamında Tütün ve Bazı Ürünler Arasında Kârlılık Karşılaştırmaları. Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi. Tekirdağ.
- GÜL, U., ATASEVEN, Y., 2004. Tütün – Tarım Ekonomisi Araştırma Enstitüsü. Ankara.
- GÜLPINAR, F., 2003. AB - Türkiye Tütün Sektörü Politikaları. Ziraat Mühendisleri Odası. 19 Sayfa.
- GÜMÜŞ, A, H., 2009. AB Tütün Ortak Piyasa Düzeninin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'nin Uyum Durumu. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu. Ankara.
- İPEKYOLU KALKINMA AJANSI, 2010. TRC – 1 Bölgesi Bölge Planı. 224 Sayfa.
- KABAKÇI, H., 1999. Yenice ve Çevresinde Tütüncülük. Çanakkale on Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi. 161 Sayfa.
- ÖZAVCI, Ö., 2007. Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye Tütün Ekonomisi ve Politikaları: AB Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi. 198 Sayfa.
- ÖZDEMİR, M., 2010. Türkiye'de Tütün Sektörünün Tarihi ve Ekonomik Yapısı. Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü – Yüksek Lisansın Tezi. 97 Sayfa.
- ÖZKUL, İ., SARI, Y., 2008. “Türkiye’de Tütün Sektörünün Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri” , 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 / DEÜ İİBF İktisat Bölümü.

- ÖZENDİ, S. 2007. Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Tütün Tüketimi, Tütün Tüketimine Bağlı Ölümler Üzerine İnceleme. Tütün Eksperleri Derneği Bülteni.
- SGB, 2006. Tarım Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporu. 248 Sayfa.
- SAPAN, H. 1997. Türk Tütününde Fiyatlandırma Politikası. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TÜTÜN VE ALKOL PİYASASI DÜZENLEME KURUMU (TAPDK), 2011. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK) Sarmalık Kısılmış Tütün Raporu. 5 Sayfa.
- TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ, 2001. Türkiye’de Tütün Arzının Kontrolü ve Ekonomik Etkileri. 113 Sayfa.
- TATAR, M., 2006. Türkiye’de İstihdam – İşsizlik ve Çözüm Önerileri: Adiyaman İli Örneği. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi – Yüksek Lisans Tezi. 92 Sayfa.
- YILMAZ, F., 2005. Osmanlı İmparatorluğu’nda Tütün: Sosyal, Siyasi ve Ekonomik Tahlili. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü – Doktora Tezi. 333 Sayfa.
- YÜCER, A., A. BAYANER, ve S. POLAT, 2006. Ortak Piyasa Düzenleri Alt Çalışma Grup Raporları, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, 2(32).

ÖZGEÇMİŞ

11/09/1977 yılında Şanlıurfa/Viranşehir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Şanlıurfa/Viranşehir'de tamamladı. 2002 yılında başladığı Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Hayvansal Üretim Lisans Programı'ndan 2006 yılında mezun oldu. 2007 yılında Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı ve halen devam etmekte.